

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ



**TOZKOPARAN HÖYÜK KURTARMA KAZISI VERİLERİ IŞIĞINDA
TUNCELİ BÖLGESİ'NİN ESKİÇAĞ TARİHİ**

Özgür ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Harun DANIŞMAZ

TUNCELİ-2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TOZKOPARAN HÖYÜK KURTARMA KAZISI VERİLERİ IŞIĞINDA
TUNCELİ BÖLGESİ'NİN ESKİÇAĞ TARİHİ

Özgür ŞAHİN
(200170010)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Harun DANIŞMAZ

TUNCELİ-2024

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TOZKOPARAN HÖYÜK KURTARMA KAZISI VERİLERİ IŞIĞINDA
TUNCELİ BÖLGESİ'NİN ESKİÇAĞ TARİHİ

Özgür ŞAHİN
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

Bu tez 03.06.2024 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdülkadir
ÖZDEMİR
(Fırat Üniversitesi)

BAŞKAN

Doç. Dr. Harun
DANIŞMAZ
(Munzur Üniversitesi)

DANIŞMAN

Doç. Dr. Harun
KORUNUR
(Munzur Üniversitesi)

ÜYE

Bu tez, Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı'nda hazırlanmıştır.

Prof. Dr. Altuğ KAZAR
Enstitü Müdürü

Bu çalışma, Munzur Üniversitesi Bilimsel Araştırma Birimi tarafından desteklenmiştir.
Proje No: YLMUB023-09

NOT: Bu seminerde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı "Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu"ndaki hükümlere tabidir.

02/07/2024

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Özgür ŞAHİN
TUNCELİ-2024

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanması sürecinde yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen herkese derin şükranlarımı sunarım. Öncelikle, tez danışmanım Doç. Dr. Harun DANIŞMAZ'a, bilimsel rehberliği ve değerli önerileri için teşekkür ederim. Bilgi ve deneyimleriniz, bu çalışmanın akademik derinliğini artırma konusunda temel taşı olmuştur.

Çalışma hayatım boyunca bilgi, deneyim ve tecrübeleriyle bana yol gösteren ve her türlü desteği sunan Tunceli Müzesi Müdürü Kenan ÖNCEL'e minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca bu çalışma süreci boyunca beni motive eden ve destek veren Tunceli İl Kültür ve Turizm Müdürü İsmet Hakan ULAŞOĞLU'na özel teşekkürlerimi sunarım.

Tozkoparan Höyük kazılarında büyük emek sarf eden ve Tunceli arkeolojisine çok büyük katkı sunan Doç. Dr. Yasemin YILMAZ'a; aynı zamanda kazılara emek veren ve akademik anlamda her türlü desteği sunan Doç. Dr. Umut PARLITI'ya şükranlarımı sunarım.

Çalışmam için gerekli izinleri veren ve destekleyen Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlığı ve Müzeler Genel Müdürlüğüne; ayrıca Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) çerçevesinde projeme destek veren Munzur Üniversitesi'ne teşekkür ederim.

Son olarak, Tunceli Müzesi'nde çalışmalarımı kolaylaştıran ve destek sunan değerli çalışma arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Sizlerin yardımı ve desteği olmadan bu çalışmanın tamamlanması mümkün olmazdı.

Her birinizin katkısı, bu akademik yolculuğumda bana güç verdi ve bu tezin tamamlanmasında önemli bir rol oynadı.

Özgür ŞAHİN
TUNCELİ-2024

ÖZET

Tunceli, Anadolu'nun doğusunda stratejik bir konumda yer alan ve zengin doğal kaynaklara sahip bir bölge olarak, tarih boyunca birçok medeniyetin etkileşim noktası olmuştur. Tarihsel çeşitliliği ve kültürel mirasıyla dikkat çeken bu bölge, özellikle Tozkoparan Höyük'teki arkeolojik kazılarla tarih öncesi ve eskiçağ bağlamında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu tez çalışması, Tozkoparan Höyük'teki kurtarma kazılarından elde edilen verileri temel alarak, Tunceli'nin tarihsel süreçlerini ve kültürel dinamiklerini incelemektedir.

2021 ve 2022 yıllarında yürütülen kazılarda, Demir Çağı'na ve Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen anıtsal yapılar ve mimari kalıntılar keşfedilmiştir. Bu bulgular, bölgenin eski çağlardaki ticaret yolları üzerindeki stratejik konumunu ve çevre kültürlerle olan etkileşimlerini belgelemektedir. Kazılarda elde edilen seramik eserler ve mimari yapılar, Tunceli'nin sosyo-ekonomik yapısını ve kültürel çeşitliliğini aydınlatmaktadır.

Bu tez konusu kapsamında hazırlanan bilimsel araştırma projesi çerçevesinde höyükte bulunan bir iskelet üzerinde radyokarbon (C-14) yaş analizi yapılmıştır. Bu analiz, Tunceli arkeolojisi açısından büyük bir öneme sahip olup, Kalkolitik Çağ'ın laboratuvar ortamında ilk defa mutlak tarihlendirme yöntemiyle belgelenmesini sağlamıştır. Elde edilen yaş analiz sonuçları, Tunceli ve genel olarak Doğu Anadolu'nun eskiçağ tarihinin daha iyi anlaşılması için gelecekte yapılacak arkeolojik bilimsel çalışmalara önemli bir referans oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Tozkoparan Höyük kazıları, Tunceli'nin tarihsel anlayışına yeni bir perspektif kazandırmakta ve bölgenin kültürel mirasının korunması ve tanıtılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmalar, gelecekteki arkeolojik araştırmalar için yol gösterici olacak ve bölgenin zengin tarihini daha iyi kavramamızı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tunceli Arkeolojisi, Tozkoparan Höyük, Radyokarbon Tarihlendirme (C-14), Kültürel Etkileşim

ABSTRACT

The Ancient History of the Tunceli Region in the Light of Tozkoparan Höyük Rescue Excavation Data

Tunceli, strategically located in the east of Anatolia and rich in natural resources, has been a point of interaction for many civilizations throughout history. This region, notable for its historical diversity and cultural heritage, offers significant insights into the prehistoric and ancient history, particularly through archaeological excavations at Tozkoparan Höyük. This thesis is based on the data obtained from the rescue excavations at Tozkoparan Höyük and examines the historical processes and cultural dynamics of Tunceli.

Excavations conducted in 2021 and 2022 have uncovered monumental structures and architectural remains dating back to the Iron Age and Late Chalcolithic Period. These findings document the region's strategic position on ancient trade routes and interactions with surrounding cultures. The ceramic artifacts and architectural structures unearthed during these excavations illuminate Tunceli's socio-economic structure and cultural diversity.

Within the scope of this thesis, a radiocarbon (C-14) age analysis was conducted on a skeleton found in the mound as part of a scientific research project. This analysis is of great significance for the archaeology of Tunceli, marking the first laboratory-based absolute dating of the Chalcolithic Age. The results of this age analysis serve as an important reference for future archaeological scientific studies aimed at better understanding the ancient history of Tunceli and Eastern Anatolia in general.

In conclusion, the excavations at Tozkoparan Höyük provide a new perspective on the historical understanding of Tunceli and contribute to the development of strategies for preserving and promoting the region's cultural heritage. These efforts will guide future archaeological research and enhance our comprehension of the region's rich history.

Key words: Tunceli Archaeology, Tozkoparan Höyük, Radiocarbon Dating (C-14), Cultural Interaction

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	I
TEŞEKKÜR	II
ÖZET	III
TABLolar LİSTESİ	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ	VII
RESİMLER LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Uygulanan Yöntem	1
1.2. Konuya İlişkin Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2
2. TUNCELİ’NİN TARİHÇESİ	8
2.1. Tarih Öncesi Çağlarda Tunceli	8
2.2. Tarihi Çağlarda Tunceli	11
3. TOZKOPARAN HÖYÜK.....	16
3.1. Tozkoparan Höyüğün Konumu	16
3.2. Tozkoparan Höyüğün Kazı Öncesi Durumu	18
3.3. Tozkoparan Höyüğü 2021 Yılı Kazı Çalışmaları	19
3.4. 2021 Yılı Tozkoparan Höyük Kazı Çalışması.....	21
3.5. 2022 Yılı Tozkoparan Höyük Kazı Çalışması.....	49
3.6. Tozkoparan Höyük Kurtarma ve Sondaj Kazısından Müze Envantere Geçen Önemli Buluntular	56
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	70
5. KAYNAKLAR	80

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 3. 1. Radyokarbon ^{14}C yaş tayin analizi sonuç raporu.	39
Tablo 3. 2. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından çıkan 2021/A-72 envanter numaralı eser.	57
Tablo 3. 3. Tozkoparan Höyük-Doğu yamacı yüzey buluntusu.	58
Tablo 3. 4. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından Kolye ucu- Gastropoda Kabuğu.	59
Tablo 3. 5. Tozkoparan Höyük- M12-c Açmasından Ok Ucu – Demir.	60
Tablo 3. 6. Tozkoparan Höyük-N11- b Açmasından Ok ucu – Obsidiyen.	61
Tablo 3. 7. Tozkoparan Höyük- O11- c Açmasından Ok Ucu—Obsidiyen.	62
Tablo 3. 8. Tozkoparan Höyük- N11-b Açmasından Ok Ucu—Obsidiyen.	63
Tablo 3. 9. Tozkoparan Höyük- O11-c Açmasından Yassı Balta—Taş.	64
Tablo 3. 10. Tozkoparan Höyük- N11- b Açmasından Yassı Balta—Taş.	65
Tablo 3. 11. Tozkoparan Höyük- O11- c Açmasından El Baltası—Taş.	66
Tablo 3. 12. Tozkoparan Höyük M12-c Açmasından Havan- Bazalt.	67
Tablo 3. 13. Tozkoparan Höyük- N11- b Açmasından Kolye- Kireç Taşı, Deniz Kabuğu.	68
Tablo 3. 14. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından Öğütme Taşı- Bazalt.	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1. Tunceli Haritası	5
Şekil 3. 1. Tozkoparan Höyük eşyüksekti eğrilerini gösteren harita (Tunceli Müzesi Arşivi).	17
Şekil 3. 2. 2021 yılı Tozkoparan Höyük koruma alanı sınırları (Tunceli Müze arşivi).	20
Şekil 3. 3. 2021 yılı Tozkoparan Höyük çalışma alanları (Tunceli Müzesi arşivi).	22
Şekil 3. 4. Tozkoparan Höyük plan karle j haritası (Tunceli Müzesi arşivi).	23
Şekil 3. 5. Tozkoparan Höyük M12-c açması başlangıç seviyeleri (Tunceli Müzesi arşivi).	27
Şekil 3. 6. M12-c açması mimarı kalıntı çizim (Tunceli Müzesi arşivi).	28
Şekil 3. 7. M12-c açması çizimi (Tunceli Müzesi arşivi).	33
Şekil 3. 8. Tozkoparan Höyük N11-b açması başlangıç seviyeleri (Tunceli Müzesi arşivi).	35
Şekil 3. 9. N11-b açması çizim (Tunceli Müzesi arşivi).	37
Şekil 3. 10. N11-b açması seviye çizimi (Tunceli Müzesi arşivi).	41
Şekil 3. 11. Tozkoparan Höyük O11-c açması başlangıç seviyeleri (Tunceli Müzesi arşivi).	45
Şekil 3. 12. Tozkoparan Höyük O11-c açması çizim (Tunceli Müzesi arşivi).	48
Şekil 3. 13. 2022 yılı Tozkoparan Höyük sit alanı ve dereceleri (Tunceli Müzesi arşivi). .	50
Şekil 3. 14. 2022 yılı 135 adaya kayıtlı 17 numaralı parsel üzerinde çalışma alanı (Tunceli Müzesi arşivi).	51
Şekil 3. 15. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntı çizimi (Tunceli Müzesi arşivi).	53
Şekil 3. 16. Tozkoparan Höyük 2022 yılı çalışma alan kare lajı (Tunceli Müzesi arşivi). ..	56

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1.1. Tunceli'nin genel görünümü.	6
Resim 2.1. Tunceli Müzesi Teşhir Salonu.	8
Resim 2.2. Paleolitik Dönem Çakmak Taşı El Aleti (Tunceli Müzesi Arşivi).	9
Resim 2.3. Sophene sikkesi (Tunceli Müzesi arşivi).	14
Resim 3.1. Tozkoparan Höyük Havadan Genel Görünümü.	17
Resim 3.2. Tozkoparan köy yerleşim alanı içinde kalan höyükten genel görünüm.	18
Resim 3.3. Tozkoparan Höyük doğu kesitten görünüm.	19
Resim 3.4. Tozkoparan Höyük havadan görünüm.	21
Resim 3.5. Höyüğün doğu kesiti yüzey temizliği (Tunceli Müzesi arşivi).	24
Resim 3.6. Mülkiyeti Kamu Hazinesine ait 135 adaya kayıtlı 14 numaralı parsel alanı. ...	24
Resim 3.7. Ok ucunun bulunduğu seviye (Tunceli Müzesi arşivi).	25
Resim 3.8. M12-c açmasında bulunan ok ucu (Tunceli Müzesi arşivi).	26
Resim 3.9. M12-c açması duvar kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).	29
Resim 3.10. M12-c açması depolama kapları (Tunceli Müzesi arşivi).	30
Resim 3.11. M12-c açması (<i>Pithos</i>) depolama kabı (Tunceli Müzesi arşivi).	30
Resim 3.12. Depolama kabı içinde karbonlaşmış tahıl örneği (Tunceli Müzesi arşivi).	31
Resim 3.13. M12-c açması Havan buluntusu (Tunceli Müzesi arşivi).	32
Resim 3.14. M12-c açması genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).	33
Resim 3.15. N11-b açması plankarelajı (Tunceli Müzesi arşivi).	34
Resim 3.16. N11-b açması basit toprak gömü insan iskeleti (Tunceli Müzesi arşivi).	36
Resim 3.17. İnsan iskeleti detay perspektif (Tunceli Müzesi arşivi).	38
Resim 3.18. N11-b açması mimari kalıntı (Tunceli Müzesi arşivi).	42
Resim 3.19. N11-b açması seramik parçaları (Tunceli Müzesi arşivi).	43
Resim 3.20. O11-c açması (Tunceli Müzesi arşivi).	45
Resim 3.21. O11-c açması mimari kalıntı (Tunceli Müzesi arşivi).	46
Resim 3.22. O11-c açması çömlek kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).	47
Resim 3.23. O11-c açması karbonlaşmış ahşap kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).	49
Resim 3.24. 2022 yılı çalışma alanı genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).	52
Resim 3.25. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntılar (Tunceli Müzesi arşivi).	54
Resim 3.26. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntı detay (Tunceli Müzesi arşivi).	55
Resim 4.1. 2022 yılı Tozkoparan Höyük havadan genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).	70
Resim 4.2. Tozkoparan çanak çömleği: (1. Orta Çağ, 2. Demir Çağı, 3. Habur Seramiği (Geç Tunç / Erken Demir Çağı), 4-6. Geç Kalkolitik/Erken Tunç Çağı, 7-10. Ubeyd/Kalkolitik Çağ). (Tunceli Müzesi arşivi).	71
Resim 4.3. M12- c açması boyalı çömlek (Tunceli Müzesi arşivi).	72
Resim 4.4. Tozkoparan Höyük mimari kalıntılar (Tunceli Müzesi arşivi).	73
Resim 4.5. Tozkoparan Höyük iskelet kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).	74
Resim 4.6. Değirmen-tepe Ubeyd Seramiği (Özdoğan 2011 : 109).	75
Resim 4.7. Arslantepe, Doğu Anadolu'daki İtalyan Arkeoloji Misyonu Arşivleri (Fotoğraf R. Ceccacci).	76
Resim 4.8. Tozkoparan Höyük Orta-Geç Kalkolitik Çağ seramiklerinin Frat havzası'ndaki benzer örneklerle karşılaştırılması.	77
Resim 4.9. 2022 yılı Tozkoparan Höyük havadan genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).	77

KISALTMALAR LİSTESİ

Bap.	: Bilimsel araştırma projesi
Bkz.	: Bakınız
C14	: Karbon 14
Cm	: Santimetre
Env.	: Envanter
G.	: Gram
Fig.	: Figür
Kal./cal.	: Kalibre/ <i>Calibrated</i>
Km	: Kilometre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M.	: Metre
Mm	: Milimetre
Öm.	: Örneğin
Tab.	: Tabaka
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
Vb.	: ve benzeri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Uygulanan Yöntem

Tunceli bölgesi, keşfedilmemiş arkeolojik geçmişi ve kültürel mirasıyla dikkat çeken bir coğrafyadır. Anadolu'nun doğusunda yer alan Tunceli, tarih boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış ve topraklarında birçok uygarlığın yaşam biçiminden izler barındırmaktadır. Doğu Anadolu'nun kesişim noktasında bulunan bu bölge, kısmen ticaret yolları üzerinde yer alması ve doğal kaynaklar bakımından zengin olması sebebiyle stratejik bir konuma sahiptir. Ayrıca, bölgenin coğrafi yapısı, farklı kültürlerin etkileşimine olanak sağlamış ve bu da zengin bir tarihsel çeşitliliğe yol açmıştır. Bu tez çalışması, özellikle Tozkoparan Höyük Kurtarma Kazısı verilerini de ele alarak, Tunceli bölgesinin eskiçağ tarihine odaklanmayı amaçlamaktadır.

Tozkoparan Höyük, bölgenin tarihsel zenginliklerini ortaya çıkarmak adına önemli bir arkeolojik alandır. Bu çalışma, Tozkoparan Höyük Kurtarma Kazısı'ndan elde edilen bulguları derinlemesine inceleyerek, Tunceli bölgesinin eskiçağ tarihine dair eksik bilgileri tamamlamayı hedeflemektedir.

Araştırmada elde edilen verilerin detaylı analizi, Tozkoparan Kazısı'nın başlama aşaması ve gelişim sürecini, bölgenin yerleşim tarihi, kültürel değişimleri ve diğer önemli unsurlar üzerinde kapsamlı bir anlayış geliştirmemizi sağlayacaktır. Bu analiz, Tunceli'nin tarihi geçmişinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak ve bölge hakkında mevcut bilgi eksikliklerini gidermeye katkıda bulunacaktır. Elde edilen bulgular, bölgenin genel tarih anlayışına yeni bir perspektif kazandıracak ve gelecekteki araştırmalar için temel oluşturacaktır.

Tezin ilk bölümü, Tunceli bölgesinin eskiçağ tarihi ve arkeolojik potansiyeli üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda, bölgenin coğrafi yapısı, arkeolojik yüzey araştırmaları, kazılar ve keşifler açısından neden önemli olduğunu açıklamak adına literatür taraması yapılmıştır.

İkinci bölümde, Tozkoparan Höyük'te gerçekleştirilen kurtarma kazısı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kazı çalışmalarının başlangıcı, metodolojisi ve kazı alanında bulunan önemli buluntular bu bölümde ele alınmıştır.

Ayrıca, buluntu ve tabakaların tarihlendirilmesi ile kültürel bağlamda değerlendirilmesi amacıyla uygulanan bilimsel araştırma yöntemi kapsamında, Tozkoparan

Höyük'te yürütülen kurtarma ve sondaj kazıları sırasında ele geçirilen ve müze depolarında muhafaza edilen insan iskeleti kalıntılarında alınan kemik numunesi, arkeolojik tarihlendirmeyi belirlemek amacıyla TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarında radyokarbon (^{14}C) yöntemi ile yaş tayini analizine tabi tutulmuştur.

Tezin merkezindeki üçüncü bölümde, Tozkoparan Höyük kurtarma kazısında ortaya çıkarılan envanterlik buluntuların analizi, tanımlanması ve sınıflandırılması; höyük alanındaki mimari kalıntıların değerlendirilmesi ile Tunceli Bölgesi'nin eski çağ tarihine katkıları ele alınmıştır. Bu bölümde, kazı verileri ışığında bölgenin yerleşim tarihi, kültürel değişimleri, yapıları ve sosyal organizasyonları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümü, elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesini içermekte ve Tunceli Bölgesi'nin Eski Çağ tarihine sağladığı katkıları vurgular. Ayrıca, elde edilen verilerin Anadolu, Fırat Havzası ve Mezopotamya kültürleriyle olan benzerlikleri değerlendirilerek genel bir analogi yapılmıştır.

1.2. Konuya İlişkin Kaynakların Değerlendirilmesi

Tunceli'nin Eski Çağ tarihine ilişkin en erken bilgilere, bölgeyi ziyaret eden seyyahların arşivlerinden ulaşılmaktadır. İngiltere'nin Erzurum konsolosu Taylor Tunceli iline yaptığı ziyarette, Mazgirt ilçesi yakınlarında kaya işçiliğinden bahseder (Taylor, 1868, s. 343-344). 1882-1883 yıllarında Jeolog Joseph Wünsch Mazgirt ilçesindeki Kale köyünde bulunan Urartu yazıtını keşfeder (Wünsch, Müller, 1888, s. 5 vd.). Sonrasında Kaleköy'deki Urartu yazıtı C. F. Lehmann-Haupt tarafından kopyalanmıştır (Lehmann-Haupt, 1910, s. 471). Aynı yazıt 1900 yılında bölgeyi ziyaret eden Alman araştırmacı Ernst Huntington tarafından yeni bir Suriye yazıtı olarak değerlendirilmiştir (Huntington, 1901, s. 180). Avusturyalı araştırmacı Friedrich W. König, Urartu yazıtlarını derlediği iki ciltlik çalışmasında Kaleköy ve Bagin Urartu yazıtını da yayınlamıştır. König'in gerçekleştirdiği araştırmalar sonucunda, Mazgirt ilçesine bağlı Faraç (Akdüven) köyünde iki parça halinde bulunan bir yazıt tespit edilmiştir. Bu yazıtın bir parçası, alanda bulunan kilise kalıntılarında Elâzığ Müzesine transfer edilmiş, diğer parçası ise Bagin Kalesi'nin Orta Çağ sur duvarları arasında yer almakta olduğu belirlenmiştir. König, bu iki parça halindeki yazıtın Mazgirt ilçesinin Kızılkale köyünden Bagin'e taşındığını araştırmalarında ileri sürmüştür (König, 1955-57, No.: 127, levha 97). 1956-57 yıllarında Charles Allen Burney Doğu Anadolu'da yürüttüğü arkeolojik yüzey araştırmaları kapsamında Tunceli'ye de

uğramıştır. Araştırmacı Bagin Kalesi'ni inceleyerek kalenin bir krokisini çıkarmıştır (Burney, 1958, s.157-209).

1972-1973 yılları arasında, Alman bilim adamı Hans Peter Schäfer tarafından Bagin yazıtı tekrar incelenmiş, fotoğraflanarak ve kopyalanarak yorumlanmıştır. Ayrıca, kale ve kalede bulunan kaya mezarı hakkında bilgiler verilmiş, yüzeyde bulunan seramiklerden bahsedilmiştir (Schäfer, 1977, s. 249-267, Res. I – IV). Baki Ögün 1978 yılında yayınladığı çalışmasında Kaleköy'deki kaya mezarının planını yayınlamış ve mezar hakkında detaylı bilgi vermiştir (Ögün, 1978, s. 641 vd.).

Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten tarafından Keban Baraj Gölü bölgesinde yapılan araştırmalar, bölgedeki Paleolitik döneme ilişkin ilk keşifleri temsil etmektedir. Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde yürütülen bu çalışmalar, Alt, Orta ve Üst Paleolitik dönemlere ait bulguların varlığını göstermiş ve böylece bölgenin Paleolitik döneme ilişkin potansiyelini ilk defa belgelemiştir (Kökten, 1971, 1972, 1974, 1976, Yalçınkaya 1985: 428-429).

Tunceli bölgesinde sistematik Arkeolojik Yüzey Araştırmaları E. Dank'ın 2000-2008 yılları arasında Yukarı Fırat Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması başlıklı projesi ile başlamıştır. Proje kapsamında Tunceli bölgesinde çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bölgede yaptığı çalışmaları İşuva'dan Tunceli'ye Tarih ve Kültür adlı kitabında yayınlamıştır (Dank, 2010). Sonrasında bölgede Yozgat Bozok Üniversitesi'nden Doç. Dr. Serkan ERDOĞAN başkanlığındaki bir ekip tarafından Tunceli ili ve ilçelerinde Demir Çağı ve Hellenistik Dönem projesi kapsamında 2015-2022 yılları arasında çalışmalar yürütülmüştür.

Düzce Üniversitesi'nden Doç. Dr. Yasemin YILMAZ başkanlığındaki bir ekip tarafından Tunceli ili ve ilçelerinde "Prehistorik, Protohistorik, Klasik ve Orta Çağ Dönemlerdeki Yerleşim ve Kullanılma Potansiyeli" proje başlıklı 2015-2021 yıllar arasında arkeolojik yüzey araştırması çalışması yürütülmüştür.

Tunceli ilinin ilk arkeolojik kazı çalışmaları, 1968-1974 yılları arasında Keban Barajı Kurtarma Kazıları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Tunceli'de ilk defa bilimsel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilen bu kazılar, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) koordinatörlüğünde yürütülmüş olup, bunun yanı sıra Keban Barajı Kurtarma Kazıları Ülkemizde uluslararası iş birliği ile yapılan en büyük kurtarma kazıları arasında da yer almaktadır. Bu çalışmalar kapsamında, Prof. Dr. Kılıç KÖKTEN'in Yeniköy civarlarında yaptığı yüzey araştırmaları, bölgede Paleolitik Çağ'da başlayan bir yerleşimin olduğu

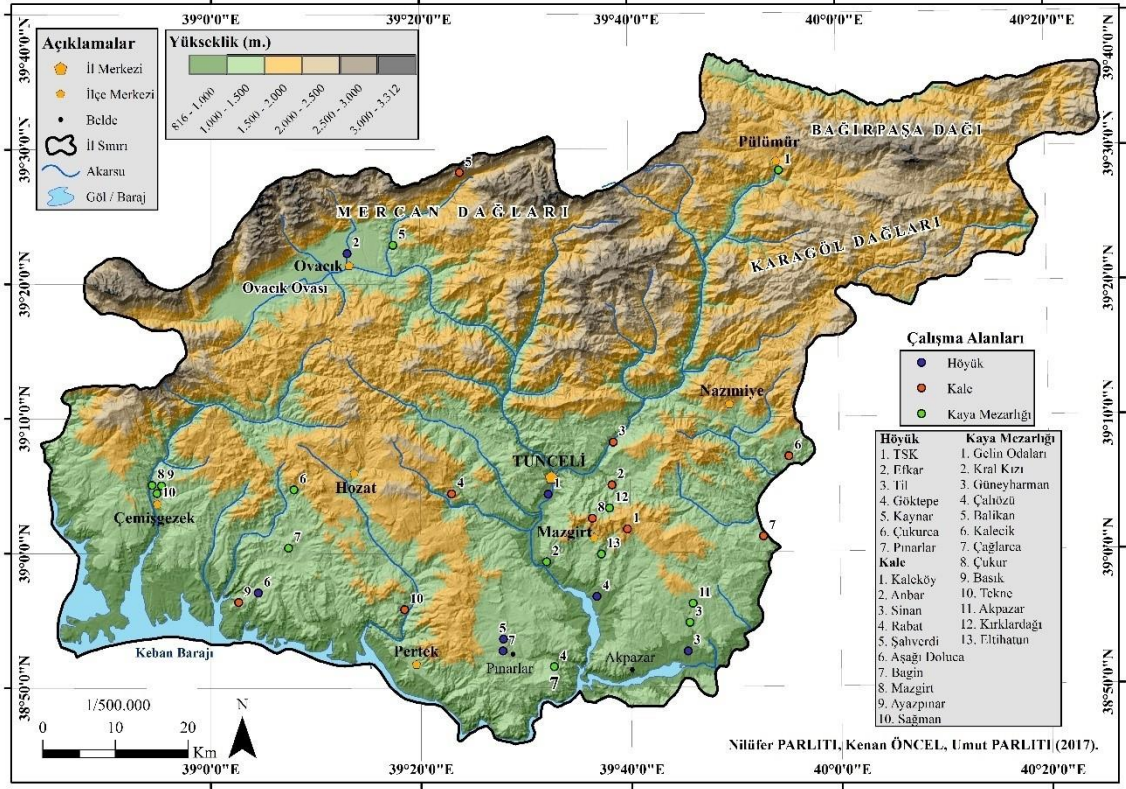
göstermiştir (Kökten, 1971, s.13-21). Ayrıca Kültür Bakanlığı Arkeoloğu Hamit Zübeyir Koşay'ın başkanlığını yaptığı, bölgenin ilk sistemli kazısı olan Pulur/Sakyol'da farklı dönemlere ait buluntuların ele geçmesiyle bölge arkeolojisinin temelleri atılmıştır (Parlıt, Öncel, Parlıt, 2017, s. 343-363). Pulur/Sakyol'un doğusunda, Laluşağı köyünün 3 km. kuzeyinde bulunan, günümüzde Keban Baraj Gölü altında kalan Yeniköy Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda ise Erken Tunç Çağı'na tarihlenen yapı katmanlarına ve bunlar içerisinde pişmiş topraktan, çakmaktaşıdan, kemikten ve tunçtan yapılmış önemli arkeolojik bulgulara ulaşılmıştır (Koşay, 1970, s.139-146). Ancak bu çalışmaların kısa sürmesinden dolayı uzun yıllar bölge arkeolojisi sessizliğe bürünmüş ve gizemini korumuştur.

Tunceli bölgesinde bilimsel yöntemlerle arkeolojik kazısı yapılan tek yerleşim, Keban Barajı Kurtarma Kazıları kapsamında 1968-1974 yılları arasında Çemişgezek ilçesinde yer alan Pulur/Sakyol Höyük'tür. 2020 yılı sonunda resmi açılışı gerçekleşen Tunceli Müzesi Başkanlığında, birçok farklı üniversiteden akademisyenin heyet üyeliği ve desteğiyle Tunceli ili özelinde ilk arkeolojik kazı çalışmaları Tozkoparan Höyük'te başlatılmıştır.

1.3. Tunceli'nin Coğrafi Konumu ve Genel Bilgiler

Tunceli ili, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yukarı Fırat bölümünde konumlanmıştır (Şekil: 1.1). Coğrafi koordinatları 39° 19' - 40° 26' doğu boylamları ile 39° 36' - 38° 46' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Bu konum, kuzeyde Munzur Dağları ve Karasu Irmağı, doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde ise Keban Baraj Gölü ile sınırlıdır. Bingöl ile doğusunda, Elâzığ ile güneyinde, Erzincan ile ise batı ve kuzeyinde komşu olan Tunceli, belirgin doğal sınırlarla çevrili bir konumda bulunmaktadır.

Tunceli'nin doğal topografyası, Fırat Havzası içerisinde yüksek bir bölgeyi kapsamaktadır. Doğu Toros Dağları'nın uzantıları, ilin kuzeybatısından kuzeyine ve kuzeydoğusuna kadar uzanmaktadır. Bu dağlık alanlar, kuzeydoğuda Iğdır Ovası'ndan başlayarak batıda Erzincan Ovası'na kadar uzanan verimli çöküntü alanlarından ayırt edici bir coğrafi özellik oluşturur. Ancak, bu dağ sıraları Tunceli'nin çevresinde etkileyici bir doğal engel oluşturarak, bölgenin tam anlamıyla çevresiyle bütünleşmesini zorlaştırmaktadır.



Şekil 1.1. Tunceli haritası (Tunceli müzesi arşivi).

Tunceli'nin toplam yüzölçümü 7.582 km²'dir ve bu alan içerisinde Tunceli Merkez, Çemişgezek, Hozat, Mazgirt, Nazımiye, Ovacık, Pertek, Pülümür olmak üzere toplamda sekiz ilçe bulunmaktadır. İl genelinde 370 köy yer almaktadır. İl merkezi deniz seviyesinden 980 metre yükseklikte konumlanmıştır. Bu coğrafi özellikler, Tunceli'nin ekolojik, jeolojik ve topografik yapısını belirleyen önemli unsurlardır.

Tunceli ili, Anadolu'nun doğu kesiminde yer alan ve coğrafi yapısı itibariyle yüksek ve büyük ölçüde dağlık bir bölgeye sahiptir. Bu coğrafi konum, Tunceli'nin iklimini ve doğal yapısını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle, bölgenin alçak alanlarında nadiren rastlanan, ancak yüksek kesimlerde bol miktarda yağış alan ve sıcaklık farklılıklarının gözlemlenebildiği bir iklim hakimdir. Bu iklim koşulları, Tunceli'deki akarsuların güçlenmesine ve bölgenin dağlık yapısında derin ve sarp derelerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu dereler, zamanla dağlık araziye şekillendirerek, bölgenin coğrafi yapısını daha da karmaşık ve çetin bir hale getirmiştir.

Tunceli'nin en belirgin coğrafi özelliği, ortalama yüksekliği 3.000 metre olan Munzur Dağları'dır. Bu dağlar, ilin coğrafi yapısını belirleyen en önemli faktörlerden biridir ve bölgenin biyoçeşitliliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Ayrıca, Mercan

Dağları, Gobartı Dağı, Zel Dağı ve Sevdin Dağı gibi diğer önemli dağlar da Tunceli'nin zengin coğrafi yapısını oluşturur. Bu dağlık alanlar hem bölgenin doğal güzelliklerini artıran hem de çeşitli ekosistemlerin gelişimine katkı sağlayan önemli unsurlardır (Resim: 1.1).



Resim 1.1. Tunceli'nin genel görünümü.

Tunceli, akarsular açısından da oldukça zengin bir ilimizdir. Munzur Suyu, Mercan Suyu, Pülümür Suyu, Tahar Suyu ve Peri Suyu, ilin başlıca akarsularıdır ve bu su kaynakları hem içme suyu ihtiyacını karşılamakta hem de tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetler için gerekli suyu sağlamaktadır. Ayrıca, bu akarsuların oluşturduğu vadiler ve kanyonlar, Tunceli'nin turistik cazibesini artıran önemli doğal güzellikler arasında yer alır. Bununla birlikte, Tunceli'nin coğrafi yapısı düzlüklerin neredeyse hiç bulunmadığı, engebeli ve dağlık bir araziye sahip olduğunu göstermektedir. Bu özellik, ilin tarım yapısını ve yerleşim alanlarının dağılımını da etkilemektedir.

Sonuç olarak, Tunceli'nin coğrafi yapısı hem doğal güzellikleri hem de zorlu yaşam koşulları ile dikkat çeken, özellikle dağlık alanları ve güçlü akarsuları ile tanımlanan

benzersiz bir bölgedir. Bu coğrafi özellikler, Tunceli'nin ekolojik çeşitliliğini, ekonomik potansiyelini ve kültürel zenginliğini şekillendiren temel faktörlerdir.

Tunceli ve çevresinin zengin jeolojik yapısı, tarih öncesi ve tarihi dönemlerde bölgede yaşamış topluluklar ve medeniyetler üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Bölgenin jeolojik özellikleri, doğal kaynakların dağılımı, yer şekilleri ve iklimi doğrudan etkileyerek insanların yerleşim düzenleri, ekonomik faaliyetleri ve yaşam biçimlerini şekillendirmiştir. Volkanik faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan verimli topraklar, sınırlı da olsa tarım için uygun alanlar sağlamış, yeraltı zenginlikleri ise madencilik faaliyetlerini teşvik etmiştir. Ayrıca, bölgedeki tektonik hareketlilik sonucu oluşan dağlık arazi yapısı, yerleşim alanlarının konumunu ve ulaşım yollarının gelişimini etkilemiş; savunma ve stratejik açıdan kritik noktaların belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu jeolojik özellikler, bölgedeki toplulukların sosyo-ekonomik yapısını ve kültürel gelişimini doğrudan etkilemiştir.

Tarih boyunca, Tunceli ve çevresindeki toplulukların kültürel gelişimi ve medeniyetlerin oluşumu üzerinde bölgenin jeolojik ve doğal koşulları belirleyici bir rol oynamıştır. Yerel halkın gelenekleri, mimari yapıları, tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetleri bu doğal çevreyle uyum içinde şekillenmiştir. Böylece, Tunceli'nin zengin jeolojik yapısı, tarih öncesi dönemlerden itibaren bölgede yaşayan insanların adaptasyon süreçlerini, yaşam tarzlarını ve toplumsal yapılarını etkileyen önemli bir faktör olmuştur.

2. TUNCELİ’NİN TARİHÇESİ

2.1. Tarih Öncesi Çağlarda Tunceli

Tunceli ilinin araştırma tarihçesindeki bilgiler, gezginlerin notları, antik kaynaklar ve Keban Baraj projesi kapsamında yapılan kazı ve yüzey araştırmalarıyla sınırlı kalmıştır. 2015 yılında başlatılan arkeolojik yüzey araştırmaları, Tunceli arkeolojisinin zenginliğini ve birçok kültürel çağın belgelenmesini sağlamıştır. Aynı yıl, Tunceli il merkezindeki tescilli Kışla Binası, Tunceli Müzesi’ne dönüştürülme çalışmaları başlatılmış ve 2020 yılında tamamlanıp müze olarak açılmasıyla birlikte Tunceli’nin kültürel tarihini yansıtan birçok eser müze envanterinde yer almıştır (Resim: 2.1). Ayrıca, arazi çalışmalarıyla tespit edilen birçok arkeolojik alan tescillenmiştir. Müze başkanlığında yapılan kurtarma kazıları da bölge tarihi açısından önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bu çalışmalar, Tunceli arkeolojisine olan ilgiyi artırmış ve Tunceli’nin tarih öncesi ile tarihi çağlarının kesintisiz yaşadığı belgelenmiştir.



Resim 2.1. Tunceli Müzesi Teşhir Salonu.

Tunceli, arkeolojik kalıntılara sahip olduğu bilinmekle birlikte, Keban projesinden bu yana sistematik olarak araştırılmamış bir bölgedir. 2015 yılında Dr. Yasemin YILMAZ başkanlığında başlatılan yüzey araştırmasında, Tunceli'deki arkeolojik kalıntıların Prehistorik Çağlardan, Orta Çağ'a kadar uzanan zengin bir çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle Paleolitik Çağ ile ilgili yeni keşifler dikkat çekicidir. 2020 yılı sezonu ile birlikte beşinci yılını tamamlayan çalışmalarda, Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Ovacık ilçelerindeki yontmataşlar araştırma ekibi tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş ve Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir (Resim: 2.2).



Resim 2.2. Paleolitik Dönem Çakmak Taşı El Aleti (Tunceli Müzesi Arşivi).

Paleolitik buluntu alanları, İ. K. Kökten'in de dikkat çektiği gibi, tarih öncesi höyüklerle yakındır. Yüzey araştırmasında bulunan en eski aletler Oldowan yontuk çakıllarıdır. Ayrıca, belgelenen birçok Acheulean alan; az sayıda iki yüzeyli el baltası, Levallois tekniğinin kullanımı ve birincil çakmaktaşı kaynaklarına yakınlığıyla dikkat çekmektedir. Tunceli'deki Acheulean endüstrileri bu özellikleriyle, Güneydoğu Anadolu Alt Paleolitik buluntu topluluklarıyla benzerdir ve söz konusu endüstrinin 600-200 bin yıl öncesine ait olabileceği söylenebilir. Tunceli, Orta Paleolitik'i Levallois tekniğinin düşük oranda kullanımı ve yonga üretimiyle karakterize bir teknolojik yapıyla temsil edilir. Yontmataş endüstrisinde özellikle dilgisel taşmalıkların varlığı, Üst Paleolitik veya Orta

Paleolitik sonlarıyla ilişkili olabileceğine işaret etmektedir. Afrika'dan Kafkasya'ya uzanan doğal kara yolları üzerinde bulunan Tunceli'nin ilk araştırma sonuçları, Paleolitik boyunca erken insanların hareketliliklerini kanıtlayan önemli kültür kalıntılarına ulaşılmasını sağlamıştır (Berkay ve ark., 2021, s.1).

Tunceli, arkeolojik kalıntılara sahip olduğu bilinmekle birlikte, Keban projesinden bu yana sistematik olarak araştırılmamış bir bölgedir. 2015 yılında Dr. Yasemin YILMAZ başkanlığında başlatılan yüzey araştırmasında, Tunceli'deki arkeolojik kalıntıların Prehistorik Çağlardan, Orta Çağ'a kadar uzanan zengin bir çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle Paleolitik Çağ ile ilgili yeni keşifler dikkat çekicidir. 2020 yılı sezonu ile birlikte beşinci yılını tamamlayan çalışmalarda, Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ve Ovacık ilçelerindeki yontmataşlar araştırma ekibi tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş ve Paleolitik Çağ'a tarihlendirilmiştir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünde yer alan Tunceli ilindeki ilk arkeolojik kazı çalışmaları, 1968-1974 yılları arasında Keban Barajı Kurtarma Kazıları çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, Keban Baraj Gölü'nün su rezerv alanında kalacak bölgelerde yüzey araştırmaları ve kurtarma kazıları yapılmıştır. Tunceli'de ilk kez bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilen bu kazılar, yalnızca Tunceli özelinde değil, bölgesel bir kurtarma kazısı olarak Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) koordinatörlüğünde yürütülmüştür. Keban Barajı Kurtarma Kazıları, Türkiye'deki en büyük uluslararası iş birliği projelerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmalar kapsamında, Prof. Dr. Kılıç KÖKTEN'in Çemişgezek ilçesi, Yeniköy civarlarında yaptığı yüzey araştırmaları, bölgede Paleolitik Çağ'da başlayan bir yerleşmenin olduğu göstermiştir (Kökten, 1971 s.). Ayrıca Kültür Bakanlığı Arkeoloğu Hamit Zübeyr KOŞAY'ın başkanlığını yaptığı, bölgenin ilk sistemli kazısı olan Pulur/Sakıyol'da farklı dönemlere ait buluntuların ele geçmesiyle bölge arkeolojisinin temelleri atılmıştır. Pulur/Sakıyol'un doğusunda, Luluşağı Köyü'nün 3 km. kuzeyinde bulunan, günümüzde Keban Baraj Gölü altında kalan Yeniköy Höyük'te gerçekleştirilen kazılarda ise Erken Tunç Çağı'na tarihlenen yapı katmanlarına ve bunlar içerisinde pişmiş topraktan, çakmaktaşıdan, kemikten ve tunçtan yapılmış önemli arkeolojik bulgulara ulaşılmıştır (Koşay, 1976 s.). Ancak bu çalışmaların kısa sürmesinden dolayı uzun yıllar bölge arkeolojisi sessizliğe bürünmüş ve gizemini korumuştur.

2.2. Tarihi Çağlarda Tunceli

Tarih öncesi (Prehistorik) dönemlerin kesintisiz yaşandığı Tunceli coğrafyası Anadolu'ya yazının gelmesiyle başlayan tarihi çağlarda da Anadolu'daki etkin güce göre farklı yönetimlerin idaresi altında kalmıştır. Bu durum, ilin kültürel zenginliklerinin artmasını sağlamıştır. Tunç Çağı ile birlikte artan nüfus ve yeni yerleşimlerle birlikte, bölgenin yeraltı kaynakları ve maden ocakları bakımından zengin olması bu dönemde, bölgeyi daha önemli ve stratejik bir duruma getirmiştir.

Hitit İmparatorluğu döneminde yazılı belgelerde Ehlişarruma ve Arişarruma adlı iki kralının adı geçen İşuwa krallığı bulunmaktadır. Hitit yazıtlarında “İşuwa”, Assur yazıtlarında ise “İşua” olarak anılan bölge ile ilgili olarak Hitit Kralı Şuppiluliuma Dönemi'nde Hurri-Mitanniler'le yapılan bir antlaşmada, “(...) *Fırat'ı geçtim ve İşuwa'ya girdim* (...)” şeklindeki ifade, İşuwa'nın Fırat'ın doğusunda Elâzığ ve Tunceli illerini içine alan bir bölgeyi kapsadığını göstermektedir. Hitit Kralı Şuppiluliuma'nın, Fırat Nehri'ni geçip İşuwa bölgesine girmesi ve bu dönemde yaptığı savaşlar sonucunda, Hurri-Mitanniler'le bir barış antlaşması yapmış olması, bu dönem öncesinde, yani M.Ö. XIV. yüzyılın ikinci yarısından önce, bölgede Mitanniler'in olduğunu göstermektedir (Köroğlu, 1996, s. 64-65, Danık, 2010). Yine yeni araştırmalar Hitit çivi yazılı metinlerinde bahsedilen Pahhuwa ülkesinin Tunceli bölgesini içerisinde alan bir coğrafyada bulunduğunu ileri sürmektedir (Erdoğan, 2015).

Hititlerden sonra bölgenin yazılı kaynakları susmuş, bir süre sessizliğe bürünmüştür. Bu dönemde çeşitli kavimler bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Bunlardan biride, Assur kaynaklarında “Muşki” adıyla geçen kavimdir. M.Ö. IX. yüzyılda Muşki'ler, Murat Suyu ile batı Fırat arasındaki bölgeye kadar ilerlediler. Yine aynı dönemlerde Assurlular'ın bölgede hâkimiyetleri söz konusudur (Sevin, 1998, Köroğlu, 1996, s.67 vd.).

Tunceli bölgesi Orta Demir Çağı'nda Urartu Krallığı'nın siyasi ve idari olarak etkisi altına girmiştir. Urartu Kralı Menua döneminde Tunceli bölgesi ele geçirilerek Palu Kalesi eyalet merkezi olarak düzenlenmiştir. Bölgede kalıcı olmaya çalışan krallık Titia adında bir valiyi atamıştır. II. Sarduri dönemine kadar Fırat'ın batısına geçmeyen krallık bölgeyi elinde tutmak için çaba harcamış görünmektedir. Tunceli Bölgesi arazi şartlarından dolayı özellikle dağlık ve tarıma uygun olmayan koşullarıyla Demir Çağı'nda aşiretlerin bölgesini oluşturmaktadır. Bu aşiretler Palu eyalet merkezi üzerinden bir şekilde Urartu Krallığı ile temas halindedir. Tunceli sınırları içerisinde bulunan Mazgirt-Kaleköy ve

Anbar Kaleleri'ndeki (Danışmaz, 2019), benzerlerini eyalet merkezleri ve başkent Van Kalesi'nde gördüğümüz çok odalı kaya mezarları Urartu kültürünün en önemli yansımaları olarak görülmektedir. Ayrıca Tunceli, Merkez ilçesine bağlı Burmageçit köyünden çıkan Urartu dönemi metal eserler krallığın bu bölgeyi siyasi anlamda boş bırakmadığını göstermektedir (Danışmaz, 2021, Danışmaz 2020, Köroğlu, 2022).

M.Ö. 650'de ise; Pers Kralı Kuraş (Keyhüsrev), Med Kralı İtuvegu (Astiyag) yenerek, Med bölgesini ele geçirir ve Anadolu'da satraplıklar kurar. Bunlar; doğuda Medya, batıda Kapodokia ve Antitoroslar, kuzeyde Karadeniz, güneyde Mezopotamya satraplıklarıdır. Tunceli bölgesi ise, üç büyük satraplık olan Medya sınır satraplığı içinde bulunuyordu.

Pers Kralı II. Kuraş'ın yendiği Med devletini, Akhameniş (Pers) hanedanlarından III. Kuraş M.Ö. (559-529), M.Ö. 550'lerde ortadan kaldırır. Pers Kralı I. Darius döneminde (M.Ö. 521-486) ise, İran'dan Kızılırmak'a kadar olan bölgeye yayılırlar. Doğuda Anadolu'da Pers egemenliği gerçek anlamıyla Darius'un M.Ö. 519'daki seferi ile gerçekleşir. Halk arasında ise, vergilere tavrı olarak yer yer isyanlar olur. Ancak; bu durum M.Ö. 400'lere kadar sürer ve bu dönemde Darius, Tunceli bölgesini ele geçirir. Bu dönemde Tunceli Bölgesi "Daranalıs" olarak anılmaya başlar.

M.Ö. 334'de Pers satraplıkları, Granikos (Biga) çayı kenarlarında ve daha öncede M.Ö. 331'de Gaugame (bugünkü Kerbela) yakınlarında, Büyük İskender'e yenilirler ve M.Ö. 300'lerde Pers İmparatorluğu tarihe karışır (Aksoy, 1985).

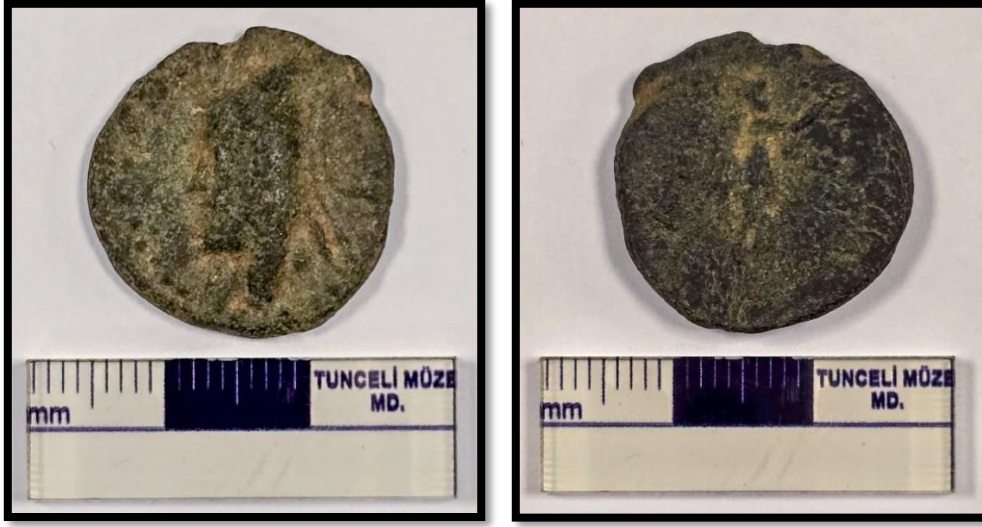
İskender Anadolu'yu aldıktan sonra Hindistan'a yöneldiğinde, Karadeniz'e kadar olan bölgeye satrap (Vali) olarak, komutan Sabiktas'ı atamıştır. Sabiktas'ın baskıcı yönetimi, sonunda patlak verir ve Kapodokia ile Akilisen yöresinde ayaklanmalar başlar. Bunun sonucunda da eski bir Pers soylusu olan I. Ariarates, Kapaodikia krallığını kurar ve sınırlarını da Akilisen'e kadar genişletir (Aksoy, 1985).

İskender'in M.Ö. 323'te ölümünden sonra, yerine Perdikas geçer. Perdikas önce Kapodakia üzerine, sonrada Akilisen üzerine yürüyerek; karışıklıkları bastırır ve Kapodakia krallığını yeniden Makedonya topraklarına dâhil eder. Kapodakia krallığını yıkılışı geçici olur; yeniden başlayan ayaklanmalar sonucu, I. Ariarates'in oğlu II. Ariarates M.Ö. 301'de, Kapodokia krallığını yeniden kurar. Krallık, III. Ariarates döneminde kuzeyde Kelkit suyu, güneyde Kilikia'ya kadar yayılırken, M.Ö. 320'lerde Malatya ve Tunceli yöresi de krallık sınırları içerisine girer (Danık, 1993).

M.Ö. 180'lerde Trakya'dan gelip, Kızılırmak bölgesine kadar ilerleyen Galatlar bir yandan, Anadolu'yu istila etmeye hazırlanan Romalılar bir yandan, Kapodokia krallığını yoğun bir baskı altına alırlar ve M.Ö. 140'larda Part kralı Mitridates Tunceli bölgesini ele geçirip, Diyarbakır'a kadar ilerler (Aksoy, 1985).

M.Ö. 89'da Tunceli bölgesi, Araks kralı, Tikran (Dikran) hâkimiyet sahası içinde kalır. Araks Krallığının Önasya'da güçlenmesi ve batıya ilerlemesi sonucunda, Roma İmparatorluğu, M.Ö. 69'da Lukulus komutasındaki bir orduyu Araks Kralı Tigran'ın üzerine gönderirler. Lukulus, Melitene (Malatya) ve Sophane (Tunceli-Elâzığ) yörelerini yağmaladıktan sonra, güneye Silvan'a kadar ilerler ve Araks Krallığı'nı yenerek Tunceli bölgesi Roma egemenliğiyle tanışır. Bu dönem içerisinde bölge Romalılar ve Partlar arasında sürekli el değiştirir. Roma İmparatorluğunun Anadolu'ya kesin hâkimiyetiyle birlikte uzun bir süre bölge Roma egemenliği içinde kalır.

Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Sophene bölgesi, günümüzde Elâzığ ve Tunceli illerini kapsamaktadır. Özellikle çekirdek bölgesinin dağlık Tunceli bölgesi olduğu düşünülmektedir (Marciak, 2012). Helenistik Dönem'de varlığını sürdüren Sophene Krallığı'na ait Tunceli ilindeki ilk önemli somut belge, Mazgirt ilçesinde ele geçirilen sikkedir (Resim: 2.3). Tunceli Müzesi'nde yer alan ve Mazgirt ilçesinde kültür varlığı kaçakçılığına karşı yürütülen faaliyetler sırasında ele geçirilen bu sikke, Sophene Krallığı'na ait önemli bir belgedir. Sikkenin ön yüzünde; başı sola dönük olarak bakmakta olan kral Arkathias büstü, arka yüzünde ise sağa doğru ilerleyen Nike profilden betimlenmiştir. Sikke 2,2 cm. çapında olup 6,99 g. Ağırlığındadır. Antik yazarların kaynaklarında Sophene Krallığı hakkında verilen bilgiler oldukça sınırlı olduğu için, bu sikke hem bölgede Sophene Krallığı'nı belgelemekte hem de Helenistik Dönemin önemli bir somut kültürel miraslarından birisi olarak değerlendirilebilir.



Resim 2.3. Sophene sikkesi (Tunceli Müzesi arşivi).

Tunceli'nin dağlık ve engebeli fiziki coğrafyası, bölgeyi doğal korunaklı bir kale haline getirmiş, bu nedenle ele geçirilmesi ve tutulması zor olmuştur. Hitit metinlerinde "İšuwa", Urartu kaynaklarında "Şupa(ni)" ve antik yazarların eserlerinde "Sophene" olarak adlandırılmıştır. İšuwa bölgesi, Asur hakimiyetinden sonra Büyük İskender'in Ahameniş Hanedanını yıkmasına kadar geçen sürede Armenia satraplığına bağlı olarak Pers hakimiyetinde kalmıştır. Strabon bölgenin coğrafyası hakkında bilgi verse de kültürü ve yaşam tarzı konusunda yeterli bilgi vermemiştir. Bölge, Selevkos, Pontus, Armenia krallıkları ile Roma arasında önemli mücadelelere sahne olmuştur. Selevkos Kralı III. Antiochus'un Roma ile mücadelesi sırasında Sophene valileri Artaxias ve Zariadres bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Sophene yaklaşık yüz yıl bağımsız kalmış, ardından Roma General Pompey tarafından Armenia Krallığı ile birlikte ele geçirilmiştir. Bölge, Roma'nın Kapadokya eyaletine bağlanmıştır (Yıldırım, 2016).

M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölünmesiyle birlikte Tunceli yöresi Bizans sınırları içerisinde kalır. M.S. 7. yüzyılda yöre zaman zaman el değiştirerek Bizanslılar ve Sasaniler tarafından yönetilmiştir (Danık, 1993).

M.S. 639'da Halife Hz. Ömer döneminde Anadolu'ya yapılan akınlar sonucunda yöre Arapların eline geçmiş, ancak Araplar ve Bizanslılar arasında uzun süre devam eden mücadeleler sonucunda yöre, M.S. 972 yılında tekrar Bizanslıların hâkimiyeti altına girmiştir.

1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Türklerin Anadolu'daki etkinliği artmış ve 1087 yılında bölge Türklerin denetimine geçmiştir. 1228 yılına gelindiğinde Anadolu

Selçukluları, Anadolu'da tam anlamıyla hakimiyet kurmuşlardır. Ancak 1243'teki Köseadağ Savaş'ında Selçukluların yenilmesi üzerine bölge Moğolların kontrolüne girmiştir. İlerleyen dönemlerde bölge önce Mengüceklerin, ardından uzun bir süre Akkoyunluların yönetimi altında kalmıştır.

Tunceli, Fatih Sultan Mehmet dönemine dek Akkoyunluların hakimiyetinde kalmış, 1473'teki Otlukbeli Savaşı sonrasında Osmanlıların kontrolüne geçmiştir. Bölge kısa bir süre Safevilerin eline geçse de, 1514'teki Çaldıran Savaşı'ndan sonra yeniden Osmanlı hakimiyetine girmiştir. 1847 yılında, Hozat'ın merkez olarak belirlendiği Dersim Livası adı altında bir sancak olarak Erzurum'a bağlanmıştır. 1879'da Farsça "Gümüş Kapı" anlamına gelen "Dersim" ismi ile bağımsız bir il haline gelmiş, 1886 yılında Mutasarrıflık statüsüne düşürülmüş ve 1892'de tekrar sancak olarak Mamurat-ül Aziz (Elâzığ) iline bağlanmıştır.

Hozat, bugün Tunceli iline bağlı bir ilçe olup, Cumhuriyet öncesinde mutasarrıflık statüsünde idi. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte "Dersim Vilayeti" olarak kurulmuştur. 25 Aralık 1935 tarihli ve 2885 sayılı Kanun ile, geçici merkezi Elâzığ olacak şekilde, Erzincan'ın Pülümür, Elâzığ'ın Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Pertek, Ovacık ve Çemişgezek ilçeleri ile birlikte Tunceli Vilayeti oluşturulmuştur. 30 Aralık 1946 tarih ve 4993 sayılı Kanun ile il merkezi, bugünkü merkezi olan Kalan Kasabası'na taşınmıştır. İl başlangıçta "Kalan" olarak anılmakta iken, Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Tunceli" olarak değiştirilmiş, bu yeni isim bölgede yaşayan sağlam ve güçlü insanları simgelemektedir (Işık ve Ulaşoğlu, 2012).

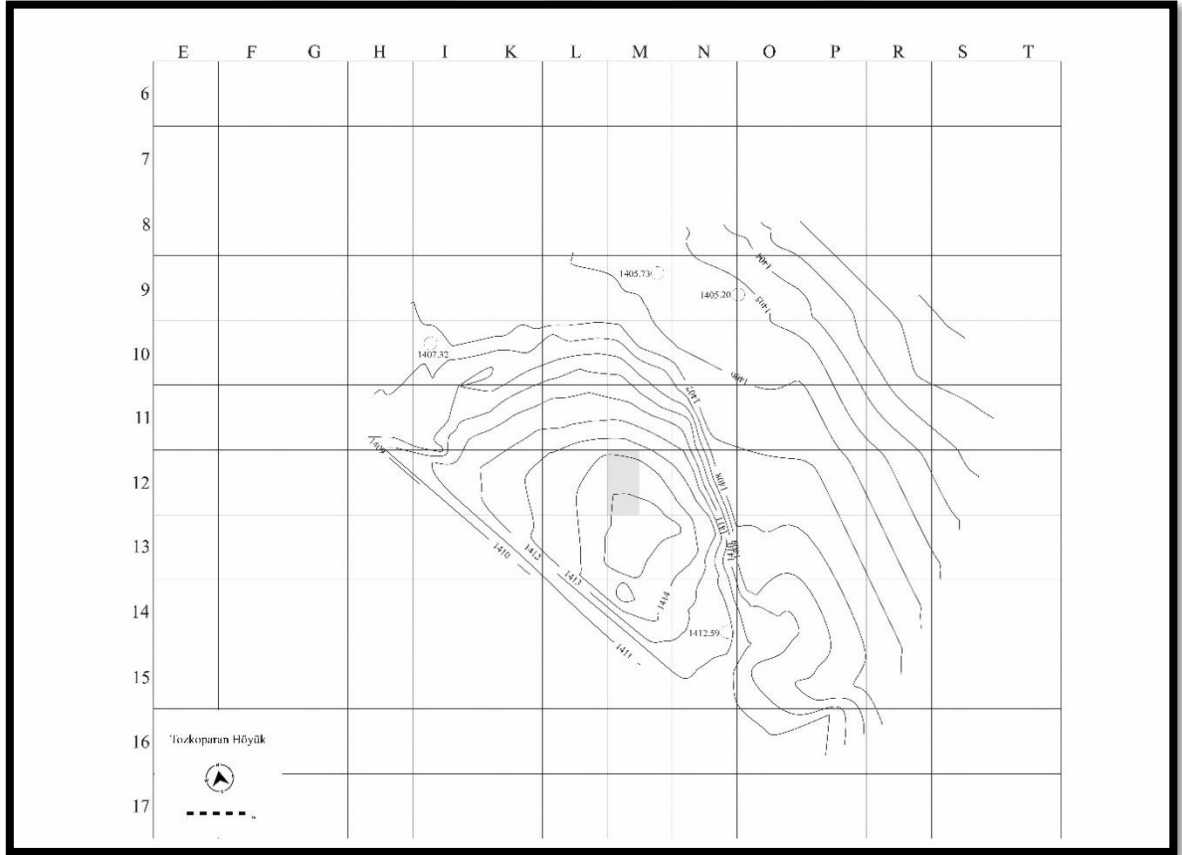
3. TOZKOPARAN HÖYÜK

3.1. Tozkoparan Höyüğün Konumu

Tozkoparan Höyük, Tunceli ili Pertek ilçesine tabi Tozkoparan köyü sınırları içerisinde yer almakta olup, 38.927837 enlem ve 39.437393 boylam koordinatları ile belirtilmiştir. Pertek ilçesine kuzeydoğudan 22 kilometre mesafede bulunan höyük, Tunceli il merkezinin ise güneybatısında ve 30 kilometre uzaklıkta konumlanmıştır. Çevresel incelemelerimize göre, Tozkoparan Höyük'ün ve köyün çevresinde tarımsal faaliyetler için uygun düzlük alanlar geniş bir yayılım göstermektedir. Kuzeyde Beydami ve Günboğazı köyleri Tozkoparan Höyüğün varlığını çevreleyen önemli yerleşim birimleri olarak kaydedilmiştir. Doğuda ise Yeniköy'e komşu Kopuzlar ve Kanoğlu gibi köyler daha geniş bir alana yayılmaktadır. Güneyinde, Pınarlar yerleşimi ve onun ilerisindeki Pertek ilçe merkezi yer almakta; batı tarafında ise Arpalı bölgesi, Elmakaşı ve Söğütlütepe köyleri ile sınırlandırılmıştır (Resim: 3.1). Tozkoparan Höyük'ün çevresi karakteristik olarak düz araziler ile başlayıp ardından yükselen dağlık ve engebeli arazi yapısına geçiş yapmaktadır; bu durum, arkeolojik çalışmalar için elverişli alanların varlığına işaret etmektedir (Şekil: 3.1). Höyük ve köyün konumlandığı alanın deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık olarak 1370 ile 1380 metre arasında değişmektedir, bu da antik dönemlerdeki yerleşim ve tarımsal tercihleri ortaya koyan bir özelliktir. Mevcut tarım arazileri ve su varlığı, Tozkoparan Höyük ve civarının arkeolojik olarak incelenmesine büyük bir potansiyel katmakta, böylece Tunceli'nin kültürel ve tarihsel mirasının daha iyi kavranması için zengin bir kaynak teşkil etmektedir.



Resim 3.1. Tozkoparan Höyük Havadan Genel Görünümü.



Şekil 3. 1. Tozkoparan Höyük eşyüksekti eğrilerini gösteren harita (Tunceli Müzesi Arşivi).

3.2. Tozkoparan Höyüğün Kazı Öncesi Durumu

Tozkoparan Höyük, Düzce Üniversitesi'nden Doç. Dr. Yasemin Yılmaz başkanlığında oluşturulan araştırma ekibinin 2015 yılında başlattığı ve "Prehistorik, Protohistorik, Klasik ve Orta Çağ Dönemlerindeki Yerleşim ve Kullanma Potansiyeli" başlıklı arkeolojik yüzey araştırması projesi kapsamında 2018 yılında devam eden çalışmalarda Tunceli ili, Pertek ilçesi sınırları içindeki Tozkoparan köyü civarında keşfedilmiştir. Ekibin bölgedeki incelemeleri sırasında, höyük alanında farklı dönemlere ait seramik ve mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Höyük alanının köy yerleşimi içerisinde kalması ve büyük kısmının özel mülkiyet altında olması, kültürel dolgunun yayılımını tespit etme çalışmalarını zorlaştırmıştır. Tozkoparan Höyük'ün köy yerleşim alanındaki konumu itibarıyla, özellikle doğu, batı ve güney tarafında mevcut yapılaşmalar ve kuzeyinde tarım arazileri ile çevrili olduğu belirlenmiştir (Resim: 3.1).



Resim 3.2. Tozkoparan köy yerleşim alanı içinde kalan höyükten genel görünüm.

Pertek ilçe merkezine 22 kilometre kuzeydoğuda bulunan höyük alanı, özel mülkiyet haklarından kaynaklanan insan etkisine bağlı yoğun tahribata maruz kalmıştır. Özellikle höyüğün doğu, batı ve güney yamaçlarındaki yapılaşma faaliyetleri ve doğu yamacında gerçekleştirilen inşaat çalışmaları, arkeolojik katmanların zarar görmesine yol açmıştır. Bu çalışmalar, höyük yamacında dikey kesitlerin ve düz yatay zemin yüzeylerinin

oluşmasına neden olmuş, kültürel dolgu katmanlarının tahrip edildiği gözlemlenmiştir (Resim: 3.3).



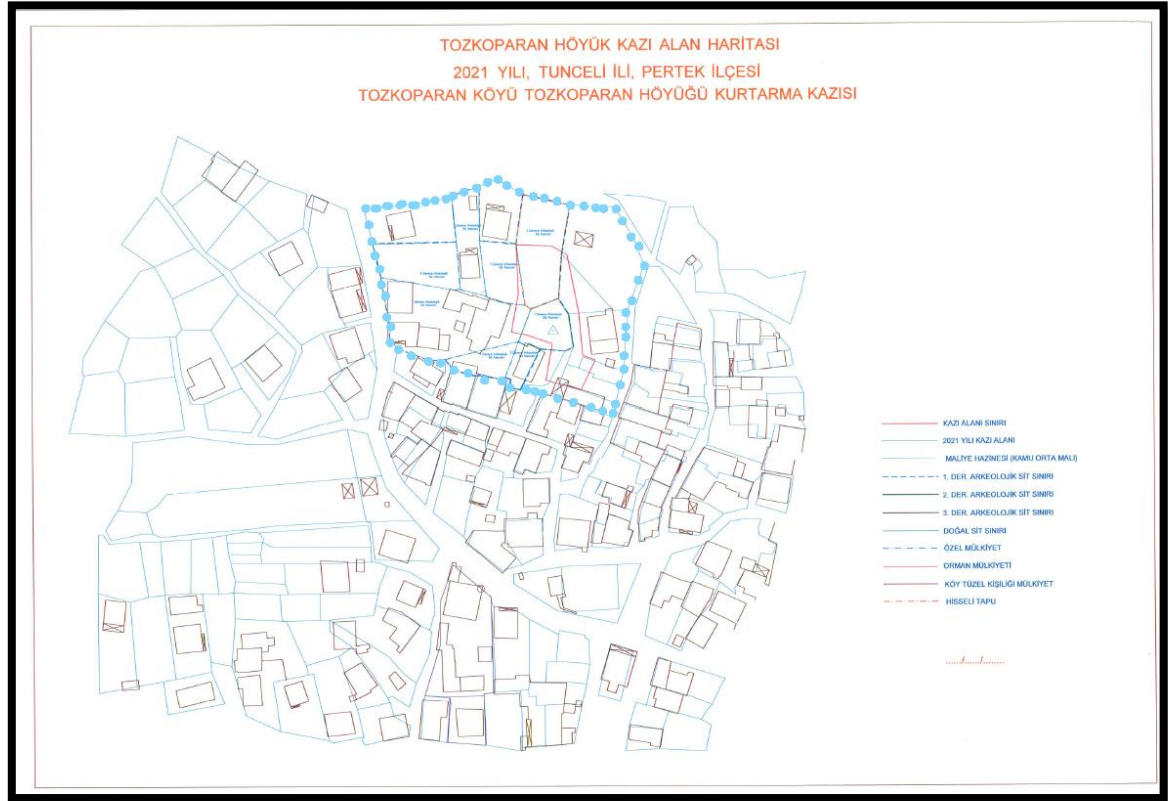
Resim 3.3. Tozkoparan Höyük doğu kesitten görünüm.

Bu gözlemler, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılmasını ve dokümantasyonunun yapılmasını zorunlu kılmıştır. Araştırma ekibinin hazırladığı tescil fişleri, höyüğün koruma statüsünün belirlenmesi amacıyla Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunulmuştur. Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22 Şubat 2019 tarihli ve 3527 sayılı kararı ile Tozkoparan Höyük, I. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak tescillenmiş, sit derecesinin ve sınırlarının belirlenmesi ise ilgili müze müdürlüğü tarafından yürütülecek kurtarma ve sondaj kazıları sonrasında gerçekleştirileceği kararlaştırılmıştır.

3.3. Tozkoparan Höyüğü 2021 Yılı Kazı Çalışmaları

İlimiz, Pertek ilçesi Tozkoparan köy yerleşim alanı içinde yer alan, Tozkoparan Höyük; Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 22.02.2019 tarih ve 3527 sayılı kararı ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 6. Maddesinde tarif edilen ve 7. Maddesi kapsamında korunması gerekli olan taşınmaz kültür

varlığı tescillenerek I. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Alınan kararda Tozkoparan Höyüğün sit sınırları ise ilgili müze müdürlüğü tarafından kurtarma ve sondaj kazısı yapıldıktan sonra belirlenmesine karar verilmiştir (Şekil: 3.2).



Şekil 3.2. 2021 yılı Tozkoparan Höyük koruma alanı sınırları (Tunceli Müze arşivi).

Bu karar neticesinde, Tunceli Müzesi Müdürlüğünce Tozkoparan Höyük alanında yapılan incelemelerde höyük üzerin ve çevresinde doğal etkiler ve insan faktörüne bağlı olarak meydana gelmiş yoğun bir tahribat durumunun olduğu tespit edilerek raporlanmıştır. İnsan faktörüne bağlı tahribatın en büyük nedeni höyüğün köy yerleşim alanı içinde yer almasıdır (Resim: 3.4).



Resim 3.4. Tozkoparan Höyük havadan görünüm.

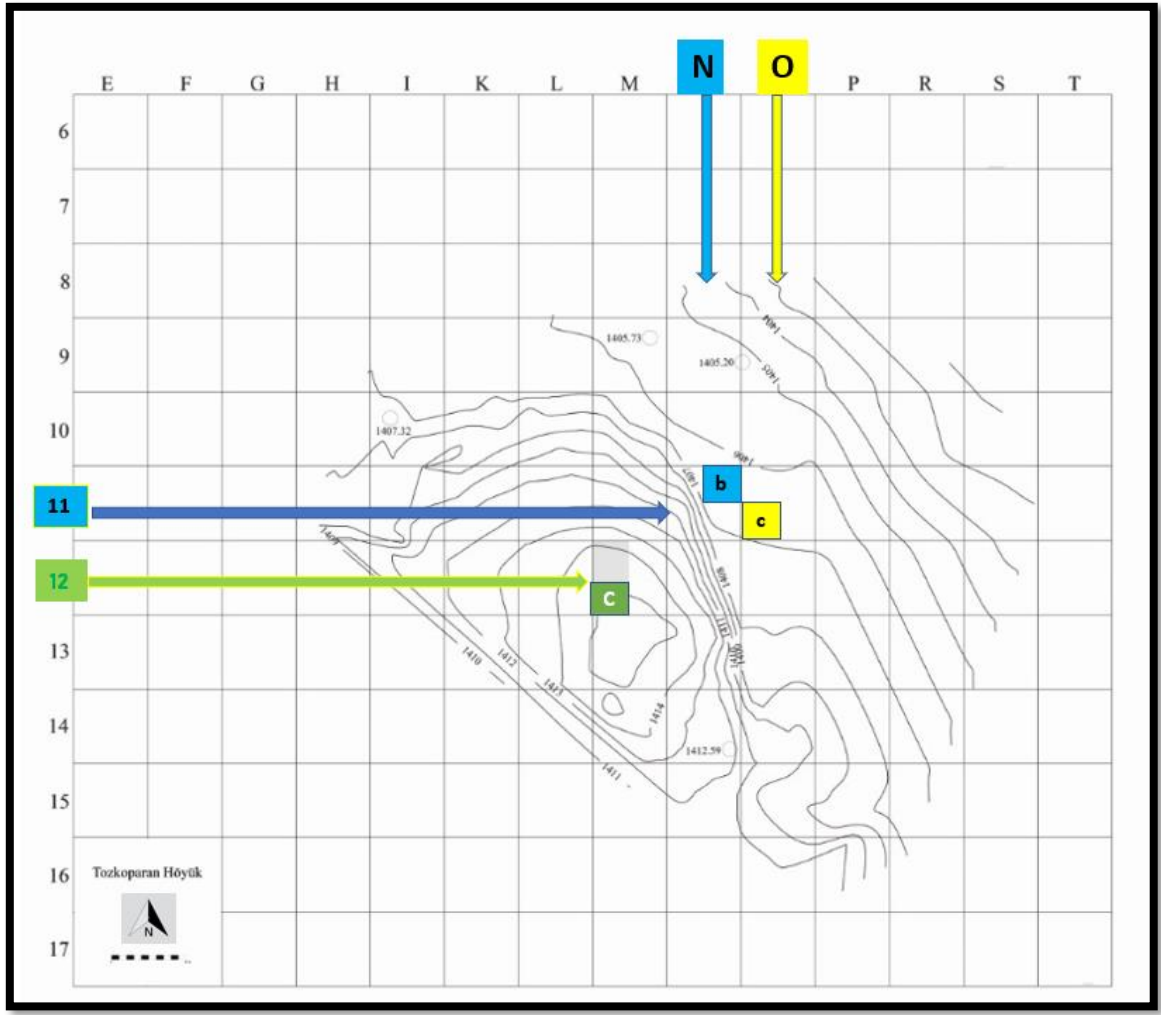
Gerek Koruma Kurulunun kararı gerekse müze müdürlüğünde höyük alanında yaptığı incelemeler sonucu tespit edilen tahribat durumu Tozkoparan Höyükte sondaj ve kurtarma kazısının yapılmasını gerekli kılmıştır.

Tunceli Müzesi Müdürlüğünce 2020 yılı içinde hazırlanan raporlar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne iletilerek sondaj ve kurtarma kazısı için gerekli izinler talep edilmiştir.

3.4. 2021 Yılı Tozkoparan Höyük Kazı Çalışması

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 15.04.2021 tarih ve E-51337267-160.02.02-1324693 sayılı yazısı ile Tunceli ili, Pertek ilçesi, Tozkoparan köy yerleşim alanı içerisinde yer alan Tozkoparan Höyük'ün, Tunceli Müzesi Başkanlığında kurtarma ve sondaj kazısı yapılmasına uygun görüş verilmiştir. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri doğrultusunda Müze Müdürlüğü Başkanlığında birçok farklı üniversiteden akademisyen ve araştırmacının katılımı ile oluşturulan danışma heyeti ile birlikte 22.06.2021 tarihinde Tozkoparan Höyükte kurtarma ve sondaj kazısı başlatılmıştır.

2021 yılında Tozkoparan Höyükte M12-c, N11-b ve O11-c olmak üzere üç ayrı alanda kurtarma ve sondaj kazı çalışması yürütülmüştür (Şekil: 3.3).



Şekil 3.3. 2021 yılı Tozkoparan Höyük çalışma alanları (Tunceli Müzesi arşivi).

Birinci aşamada; kurtarma ve sondaj kazı çalışmaları başlamadan önce höyük alanı ve çevresinde ekip tarafından incelemeler yapılarak hem 2021 yılı kazı dönemi hem de gelecek yıllardaki sistematik arkeolojik kazılar için uzun vadeli stratejik bir programın yapılması planlanmıştır. Yapılan planlamalar kapsamında höyük alanı ve çevresinin 10x10 m. ölçülerinde plan karelere bölünmesine karar verilmiş olup, hava fotoğrafları üzerine bu plan kare sistemi oturtulmuştur. Çalışmalar sonucu höyük alanının topografik plan ve karelaj çalışmaları dijital haritalara aktarılmıştır (Şekil: 3.4.).



Şekil 3.4. Tozkoparan Höyük plan karlej haritası (Tunceli Müzesi arşivi).

İkinci aşamada; Höyük alanı ve çevresinin detaylı harita çalışmalarının tamamlanmasıyla birlikte alanın genelinde kuru ot ve bitki köklerinin yüzeyden toplanması için temizlik çalışmaları başlatılmıştır. Tozkoparan Höyük, ilgili Bölge Kurulu tarafından I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmeden önce; mülkiyeti özel şahıslara ait olan alanlar üzerinde konut ve düz alan açma amaçlı inşaat çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucu höyüğün doğu yamaç bölümünde insan faktörü ve doğal etkilere bağlı olarak yoğun bir tahribat sonucu dikey bir kesit ortaya çıkmıştır. Tahribat sonucu oluşan kesit yüzeyinde kültür dolgusu katmanlarının zemin kodunda devam ettiği tespit edilmiştir (Resim: 3.5). Kesit üzerinde ve zemine akan serbest toprak elenerek alan dışına taşınmıştır. Yüzey temizlik çalışmaları sonucu elenen toprak ve yüzeyden gelen amorf nitelikte tespit edilen pişmiş toprak çanak-çömlek, kemik, obsidiyen ve metal parçaları tasnif edilerek kazı evinde muhafaza edilmiştir.



Resim 3.5. Höyüğün doğu kesiti yüzey temizliği (Tunceli Müzesi arşivi).

Üçüncü aşamada; Doğu kesit yüzey akıntı toprağın temizlenmesi ile birlikte kurtarma ve sondaj kazı çalışmaları mülkiyeti kamu orta malı olan ve höyüğün tepelik bölümü üzerinde yer alan 400 m² alan üzerinde başlatılmıştır (Resim: 3.6).



Resim 3.6. Mülkiyeti Kamu Hazinesine ait 135 adaya kayıtlı 14 numaralı parsel alanı.

Höyük alanının büyük bir bölümünün özel mülkiyete ait olmasından dolayı mülkiyeti Kamu Hazinesine ait 135 adaya kayıtlı 14 numaralı parsel üzerinde 10x10 m. plan kareye oturtulmuş M12 karesi 5x5 m. ebatlarında ve kuzey-güney uzantılı 2 (iki) açma alanında yüzey temizliği ve yüzey sıyırmasıyla M12- c Açmasında çalışmalar başlatılmıştır.

Yüzey temizliği çalışmaları sırasında Tozkoparan Höyük'te M12-c açmasında bir çapa boyu (10 cm.) seviyesine inildikten sonra yassı kesitli gövdeli demir ok ucu gün yüzüne çıkarılmıştır (Resim: 3.7).



Resim 3.7. Ok ucunun bulunduğu seviye (Tunceli Müzesi arşivi).

Bu ok ucu, baş (uç) ile sap arasında üçgen bir formdadır. Ok ucu, yoğun korozyona uğramış olup uç kısmı kırık ve eksiktir (Resim: 3.8). Yassı kesitli gövdesi, eşkenar dörtgen şekline yakın olup, baş kısmı sivridir. Omuz kısmı, gövdenin tam ortasındaki en geniş bölümü içermektedir. Bel kısmı ise hemen omuzun altında, eşkenar dörtgenin alt kollarını oluşturmaktadır. Gövde dışı taşkın yuvarlak kesitli bir bilezik ile sonlanır. Bileziğe bağlı uzun sap daire kesitlidir ve sap bölümü okun ahşap aksamına çakılmaktadır (Aygör, 2017, s. 9).



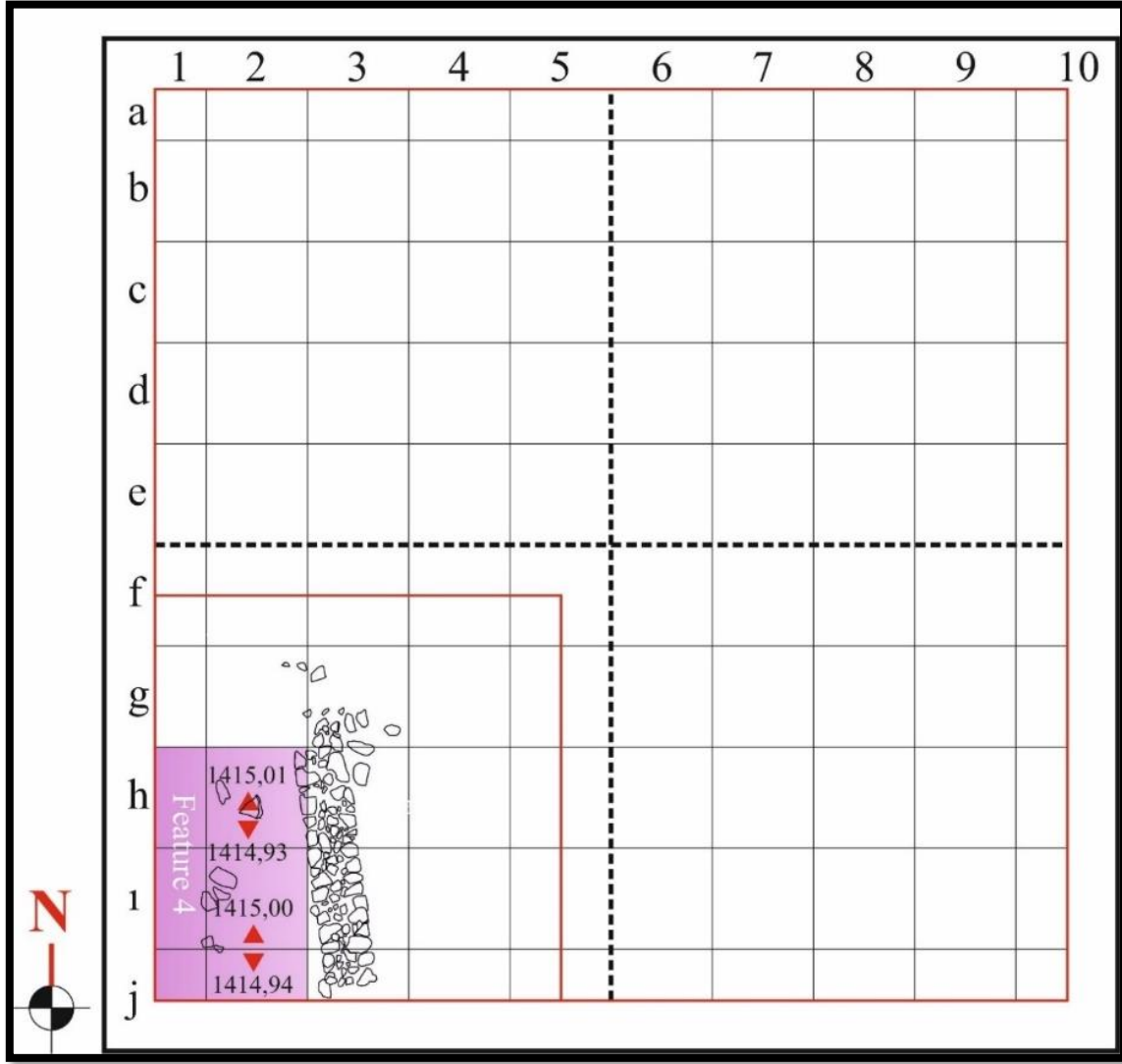
Resim 3.8. M12-c açmasında bulunan ok ucu (Tunceli Müzesi arşivi).

Bu tipolojideki ok uçları örnekleri Gevala, Karacahisar Kale Kazısı, Kubad Abad, Konya Koyunoğlu Müzesi, Gelendost, Miryakefalon Savaşı Yüzey Araştırması sonucu elde edilen ok uçları örnekleri ile benzerlikleri bulunmaktadır (Aygör, 2017, s. 22). Gevala'nın ok ucu tipolojisi ile Tozkoparanda bulunan ok ucu tipolojik olarak benzerlikler göstermektedir. Gevala kazılarında elde edilen temren örnekleri üzerinde yapılan karşılaştırmalarda M12-c açmasında bulunan demir ok ucu da benzer tipolojide olup, karşılaştırma yöntemiyle yapılan çalışmalar bu tip ok uçlarını Orta Çağ'a tarihlendirmiştir. Amorium kazılarında ele geçen yassı dairesel formlu ok uçlarının savaş, yassı ve kancalı olanların ise av amaçlı kullanıldığını belirtmişlerdir. Konya Gevale kazılarında bulunan yassı ok uçlarının ise kullanım alanlarının avcılıkta ve zırhsız düşmana karşı kullanılmış olduğundan bahsedilmiştir. Zerzevan'da ele geçen yassı formlu ok uçların sayısı diğer formlara oranla az sayıda ele geçmiştir. Genel özelliklerine bakıldığında; korozyona uğramış geniş yuvarlak kesitli, eşkenar dörtgen biçimli, uzun saplı bir kısmında sap ile birleşim kısmında boğum yer almaktadır. Bu forma benzer örneklerin dağılımı incelendiğinde; Mısır, Suriye ve Anadolu'da Sasanilerin hükmettiği dönem olan MS 6 ile 7. yüzyıllara tarihlenmektedir. MS 359, 502, 604 tarihleri arasında Sasanilerin batıya yaptığı seferlerde kullanılan antik yol üzerinde bulunan Zerzevan Kalesi, Amida ile birlikte

M12-c açması: höyüğün tepelik alanı üzerinde plan karelenmiş olup deniz seviyesinden yüksekliği 1415,25 metredir (Şekil: 3.5). Yüzey toprağının başlangıç seviyesinden 2 çapa boyu altından başlayan mimari tabaka, 1415,01 seviyesinde düzenli taş dizini planı vermeye başlamıştır. Bu durum, höyüğün yapısı ve stratigrafik bileşenlerinin belirlenmesinde önemli bir kalıntı olarak değerlendirilmiştir (Şekil: 3.6).

27

Duvarın inşa işlemi için kullanılan taş malzemelerin birleştirme harcı, çamur sıvadır. Duvarı oluşturan taşlar, orta büyüklükte ve kireçtaşı malzeme özelliği göstermektedir. Duvarın üst kesitinde 4 sıra, açığa çıkan doğu ve batı kesitlerinde ise, 3 dizin taş sırası gözlemlenmiştir.



Şekil 3.6. M12-c açması mimarı kalıntı çizim (Tunceli Müzesi arşivi).



Resim 3.9. M12-c açması duvar kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).

Açmanın batı yarısında yanık, turuncu renge sahip oldukça yumuşak toprak dokusu ve zeminde döküntü taş izlerine rastlanması nedeniyle bu alan birim 11 olarak adlandırılmıştır. Birim 11'in kuzeydoğusunda Demir Çağı tabakasına ait olduğu düşünülen ve bir kısmı gün yüzüne çıkarılan in-situ durumda depolama kabı (pithos) tespit edilmiştir. Yine depolama kabının yanında derin çanaklar ve geniş ağızlı çömlek parçalarının yoğun olarak bulunduğu görülmüştür (Resim: 3.10).

Açmanın kuzeydoğu bölümünde seviye inildikçe, depolama amaçlı kullanılan pithosun bir bölümü açığa çıkarılmış olup, kap içerisinde bulunan toprakta karbonlaşmış buğday tanelerinin olduğu saptanmıştır. Pithos üzerinde yapılan çalışma ve incelemede kabın statik dengesinin korunması amacıyla etrafının kerpiç çamur harçla desteklendiği görülmüştür. Bu alan içinde gerek pithos gerekse tümlenebilir farklı boyutlarda çanak ve çömlek kaplarının yoğun olarak saptanması ile taban kısmının sıkıştırılmış toprak zemin özelliğinde devam etmesi; alanın var olan dönem yapısının artı ürün depolama bölümü olduğunu belgelemektedir (Resim: 3.11).



Resim 3.10. M12-c açması depolama kapları (Tunceli Müzesi arşivi).



Resim 3.11. M12-c açması (*Pithos*) depolama kabı (Tunceli Müzesi arşivi).

Tozkoparan Höyüğü, çevresindeki geniş ve verimli tarım alanları ile dikkat çekmektedir. Bu bölge, tarih öncesi dönemlerden itibaren tarımsal faaliyetler için elverişli koşullara sahip olmuş ve böylece yerleşim için ideal bir konumda yer almıştır. M12-c açmasında bulunan büyük pithoslar bu bölgede yapılan tarımsal faaliyetlere dair önemli kanıtlar sunmaktadır. Kazılarda ele geçirilen, pithoslar içerisindeki karbonlaşmış tahıl örnekleri, o dönemlerde bu bölgede yapılan tarımın çeşitliliğini ve yoğunluğunu gözler önüne sermektedir.

Bu bulgular, Tozkoparan Höyüğü'nün ve çevresinin, Demir Çağları'nda ekonomik açıdan ne kadar canlı bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Tarımsal üretim, yerleşim yerinin sürdürülebilirliğini ve gelişimini destekleyen temel bir unsurdur. Bölgede yapılan tarım, aynı zamanda topluluğun demografik yapısını, yerleşim düzenini ve sosyal hiyerarşisini şekillendiren önemli bir faktör olmuştur (Resim: 3.12).



Resim 3.12. Depolama kabı içinde karbonlaşmış tahıl örneği (Tunceli Müzesi arşivi).

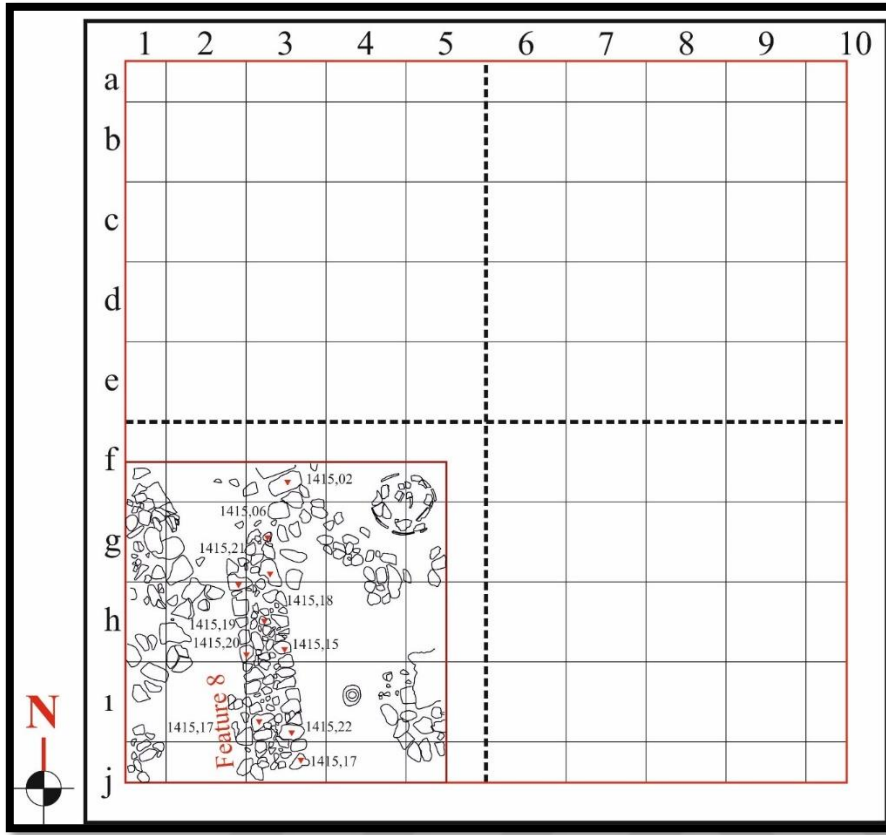
M12-c açmasının güneybatısında toprak zeminde in-situ durumda bazalttan yapılmış bir havan tespit edilmiştir. Bu havan, bulunduğu konum ve yapıldığı malzeme dikkate alındığında, Geç Demir Çağı'na ait olabileceği düşünülen önemli bir buluntudur. Geç Demir Çağı'nda yaygın olarak kullanılan bu tür havanlar, dönemin yerleşim yerlerinde

günlük yaşamın bir parçası olarak kullanılmıştır. Bazalt gibi dayanıklı bir malzemeden yapılmış olması, bu havanın uzun süreli kullanım amaçlı olduğunu göstermektedir. Bu tür araçlar, tarım ürünlerinin işlenmesi, yiyeceklerin ezilmesi veya tıbbi bitkilerin hazırlanması gibi çeşitli işlevlerde kullanılmış olabilir. Havanın in-situ olarak bulunması, yerleşim yerindeki yaşam pratiğine dair doğrudan bilgiler sunmakta ve Geç Demir Çağı topluluklarının günlük yaşantısını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu bulgu, aynı zamanda bölgedeki teknoloji ve zanaat becerilerinin gelişmişlik düzeyine dair de önemli ipuçları vermektedir (Resim: 3.13).



Resim 3.13. M12-c açması Havan buluntusu (Tunceli Müzesi arşivi).

Açmanın ortasında açılan taş duvarın (birim 8) batısında seviye inildikçe toprağın devetüyü renginde olduğu gözlenmiş kapladığı alan ölçüleri alınarak, birim 14 olarak belgelenmiştir. Söz konusu devetüyü renginde sıkıştırılmış toprağın açmanın doğusu boyunca devam ettiği anlaşılarak çalışmalara taş duvarın batısında devam edilmiştir. Batı bölümünde yapılan çalışmalar sonucu doğu bölümünde tespit edilen sıkıştırılmış toprak taban bu kısımda da aynı seviyede yakalanmış olup, birim 15 olarak numaralandırılarak belgelenmiştir (Şekil: 3.7), (Resim: 3.14).



Şekil 3.7. M12-c açması çizimi (Tunceli Müzesi arşivi).



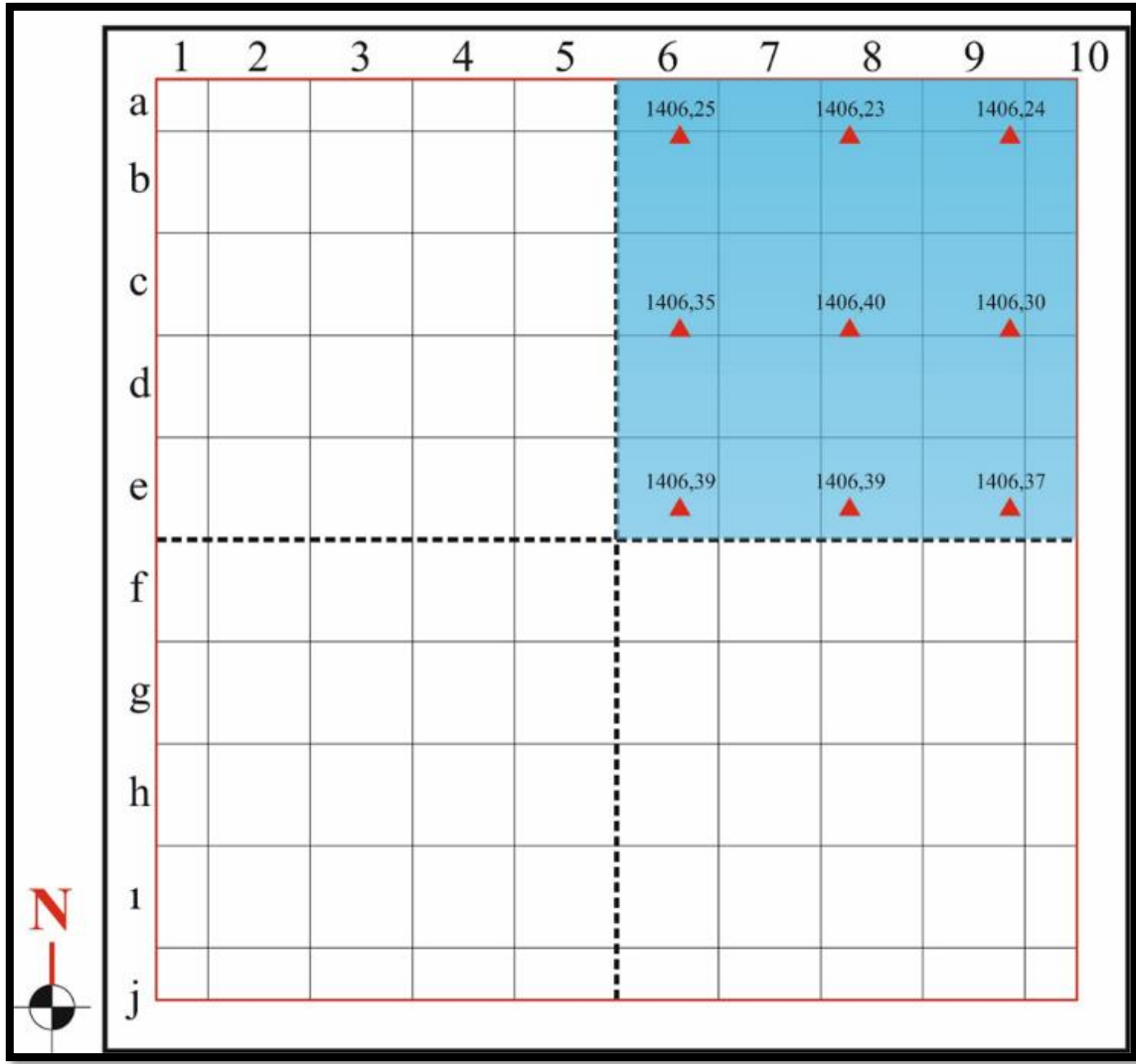
Resim 3.14. M12-c açması genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).

N11-b Açması: Tozkoparan Höyüğün doğu bölümü üzerinde yer almakta olup, bu alan özel mülkiyet sınırları dahilinde olduğundan, höyük tescillenmeden önce mülk sahipleri tarafından konut yapmak ve düz alan açmak amacıyla alana fiziki müdahalelerde bulunulmuştur. Bu müdahaleler sonucu höyüğün doğu yamacında insan etkisiyle dikey bir kesit ve düz bir yatay zemin yüzeyi meydana gelmiştir. Araştırma ekibi tarafından yapılan tespitlere göre, tahribat sonucu oluşan kesit yüzeyinde kültür dolgusu katmanlarının zemin kodunda da devam ettiği belirlenmiştir (Resim: 3.15).



Resim 3.15. N11-b açması plankarelağı (Tunceli Müzesi arşivi).

N11-b Açması sondaj çalışmaları, mülk sahibinden alınan muvafakatname ile 27.07.2021 tarihinde başlatılmıştır. Deniz seviyesinden 1406 metre yükseklikteki 17 numaralı parsel üzerinde yer alan 10x10 metre ölçülerindeki N11 plan karesi, a, b, c ve d olarak dörde bölünmüş olup, 5 m² ölçülerindeki “b” diliminde kültür dolgusu yayılım alanının tespiti amacıyla çalışmalar başlatılmıştır (Şekil: 3.8).



Şekil 3.8. Tozkoparan Höyük N11-b açması başlangıç seviyeleri (Tunceli Müzesi arşivi).

N11-b açmasında yürütülen çalışmalar sırasında yüzey toprağının hemen altından arkeolojik kalıntılar ve buluntular ortaya çıkmaya başlamıştır. Açma alanının kuzeyinde, basit bir toprak mezar içinde, toprağa oval şekilde açılan çukurda büzülmüş halde ve kuzey-güney doğrultusunda uzatılmış vaziyette çocuk yaşıta bir birey bulunmuştur. Başı kuzeye gelecek şekilde ve *hocker* pozisyonunda gömülen bireyin mezarı, mekân içi (intramural) gömüt niteliğindedir (Resim: 3.16).

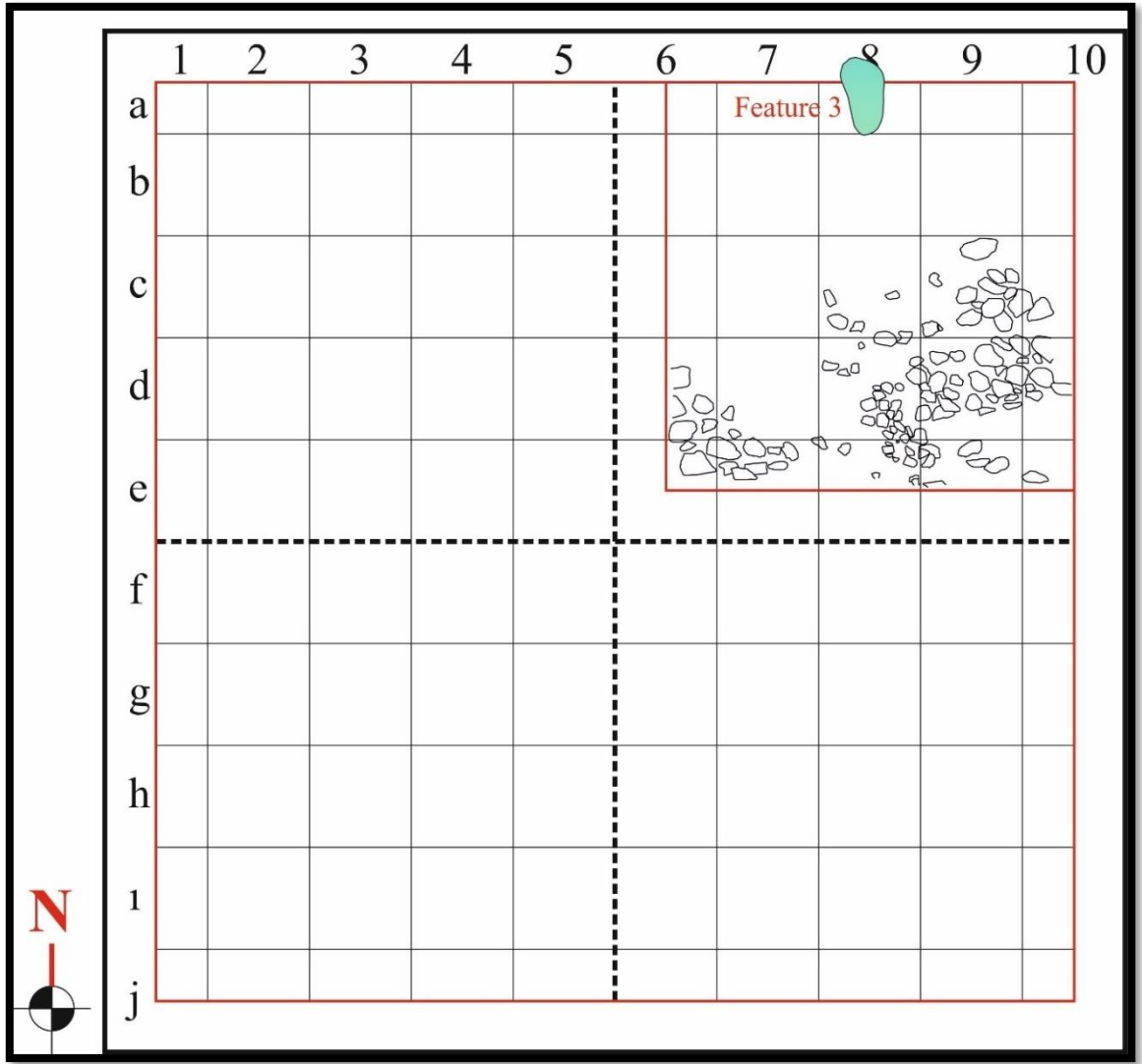


Resim 3.16. N11-b açması basit toprak gömü insan iskeleti (Tunceli Müzesi arşivi).

Yerleşim içi (intramural) ölü gömme uygulaması niteliğinde gün yüzüne çıkarılan iskelet kalıntısı ve basit toprak mezar üzerinde yapılan incelemelerde dönemin sosyal ve kültürel yapısına ışık tutacak herhangi bir ölü hediyesi ya da şahsi takı objelerine rastlanılmamıştır (Şekil: 3.9).

Anadolu Arkeolojisi'nde ölümlerin gömülme şekilleri dönemlere göre değişiklik gösterir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den itibaren, evlerin içindeki tabanların altına, yerleşim yerlerindeki boşluklara veya toprağa kazılan çukurlara defnedilmişlerdir. Özellikle, ev içlerinde taban altına gömülen ölümlerin ardından, o mekânın yaşayanlar tarafından kullanımının devam edip etmediği, mekânın işlevinin belirlenmesinde kritik bir faktördür (Yılmaz, 2021, s.163).

Hocker tipi ölü gömme işlemi, ölüm katılığı oluşmadan önce gerçekleştirilir. Cesetlerin cenin pozisyonu (hocker) verilerek mezara konulması, ölen kişilerin yeniden doğuşa hazırlanması şekli olduğu genel olarak kabul edilmektedir.



Şekil 3.9. N11-b açması çizim (Tunceli Müzesi arşivi).

Bireyin ölümünden sonra toprağa oval biçimde açılmış bir çukura gömülüp iskelet haline dönüşmesi ve bu iskeletin kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılıp incelenmesi sonucu; bireyin yaş aralığı, yaşam sürecindeki alışkanlıkları, fiziksel yapısı, yaşarken geçirmiş olduğu hastalıkların kemiğe yansımış olanları ve beslenme alışkanlıklarına yönelik bilgiler, ilerleyen süreçte laboratuvar ortamında yapılacak Antik DNA analizi sonrasında netlik kazanacaktır (Resim: 3.17).



Resim 3.17. İnsan iskeleti detay perspektif (Tunceli Müzesi arşivi).

Ancak mutlak tarihleme için; Tozkoparan Höyük Kurtarma Kazısı Verileri Işığında Tunceli Bölgesinin Eskiçağ Tarihi" başlıklı tez çalışması kapsamında, Munzur Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Harun DANIŞMAZ'ın danışmanlığında hazırlanan ve Munzur Üniversitesi tarafından onaylanan Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) çerçevesinde, Tunceli Müzesi Müdürlüğü Başkanlığında yürütülen Tozkoparan Höyük kurtarma ve sondaj kazısında gün yüzüne çıkarılan ve müze depolarında muhafaza edilen iskelet kalıntısından alınan 1 adet insan kemiği numunesi, alanın arkeolojik tarihlendirmesi ile ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla radyokarbon (^{14}C) tarihlendirmesi için TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezi laboratuvarına (Gebze/Kocaeli) gönderilmiştir.

İskelet kalıntısından alınan kemik numune örneği üzerinde radyokarbon (C-14) metodu ile yaş tayini analizi yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, kemik numunesi M.Ö. 4332 ile M.Ö. 4060 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Tablo: 3.1).

Rapor no	: 29109288-125.05-4001/27478					
Talep eden	: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kazılar ve Araştırmalar Daire Başkanlığı					
Talep edenin adresi	: Cumhuriyet Bulv. 2. TBMM Binası Yanı Ulus Altındağ/ANKARA					
Örnek	: Örnek türleri tabloda verilmiştir			Barkod No	: 23T00001328	
Örnek sayısı	: 1			Son kullanım tarihi	:	
Örneğin getiriliş şekli	: Kargo			BY örnek kayıt no	: 23T/1328	
Kabul anındaki durumu	: Uygun			Kabul tarihi	: 01/12/2023	
				Analiz tarihi	: 19/01/2024	
Şahit numune bilgileri : () Müşteriye iade () Şahit numune mevcut (x) Şahit numune alınmamıştır						
Sıra No	Lab. No:	Müşteri No:	Karbon 14 Yaşı (G.Ö.)	Örnek Türü	Ön İşlem	Takvim Yaşı Aralıkları (2σ)
1	TÜBİTAK - 3088	1	5378±29	Kemik	Kolojen - Ultrafiltrasyon	MO 4332 - 4224 (%64,6) MO 4200 - 4164 (%18,0) MO 4128 - 4111 (%3,0) MO 4100 - 4060 (%9,8)
Karbon 14 Yaşı (G.Ö.):* Numunede ölçülen ¹⁴C miktarına bağlı olarak delta ¹³C düzeltmesi yapılmış Karbon-14 yaşıdır. Cihaz: National Electrostatics Corporation, Model 3SDH-1 (UAMS) Referans: Doğan T., İlkmen E., Kulak F., A New National 1 MV AMS Laboratory at TÜBİTAK MRC in Turkey; Nuclear Instruments and Methods in Physics Research Section B: Beam Interactions with Materials and Atoms, Volume 509, 2021, Pages 48-54, https://doi.org/10.1016/j.nimb.2021.08.013 Doğan, T., İlkmen, E., & Kulak, F. (2023). Radiocarbon Analysis And Status Report From Türkiye: 1 MV National AMS Laboratory (TUBİTAK-AMS). Radiocarbon, 1-14. doi:10.1017/RDC.2023.8 Doğan, T., İlkmen, E., Kulak, F. "TÜBİTAK 1MV Accelerator Mass Spectrometer Designed for ¹⁴C, ¹⁰Be, ²⁶Al, ⁴¹Ca, ¹²⁹I", Bull.Min.Res.Exp., vol. 172, no. 172, pp. 81-92, 2023, doi: 10.19111/bulletinofmre.1228878. Reimer, P. J., Austin, W. E., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P. G., Ramsey, C. B., ... & Talamo, S. (2020). The IntCal20 Northern Hemisphere radiocarbon age calibration curve (0-55 cal kBP). Radiocarbon, 62(4), 725-757. Ramsey, C. B. (2009). Bayesian analysis of radiocarbon dates. Radiocarbon, 51(1), 337-360. OxCal v4.4.4 Bronk Ramsey (2021)						
Açıklamalar: - Raporda verilen sonuçlar, teslim alınan numuneden yapılan örneklem için geçerlidir. *G.Ö.: Günümüzden önce - MS 1950						
Sorumlu İmzalar:		53127 				
Bu rapor ve sonuçları talepte bulunan kuruluş ve müşterilerince ticaret ve reklam amaçları ile kullanılamaz. Rapor tamamen veya kısmen çoğaltılamaz/yayınlanamaz. İmzasız analiz raporları geçersizdir.						
Bu rapor 2 sayfa olup, 2 asıl (1 asıl müşteriye, 1 asıl Enstitü arşivine) olarak hazırlanmıştır.				Sayfa 2 / 2		

Tablo 3.1. Radyokarbon ¹⁴C yaş tayin analizi sonuç raporu.

Birçok arkeolojik kazı sonucunda insan ve hayvan iskeletleri ortaya çıkarılmaktadır. Bu iskeletler üzerinde yapılan detaylı incelemeler, geçmişte yaşamış

canlıların anatomik özellikleri, biyolojik antropoloji ve genetik yapıları hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır (Pääbo, 1985, s.12).

Arkeoloji alanında son yıllarda yapılan en büyük keşiflerden biri olan Göbeklitepe, Çatalhöyük ve Anadolu'daki diğer pek çok eski yerleşim alanının tarihlendirilmesi, karbon 14 yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, insanlık tarihine ilişkin mevcut teorilerin yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. İstanbul'da metro inşaatı sırasında Yenikapı'da keşfedilen kalıntılar, Tarihî Yarımada'da ilk yerleşim tarihinin günümüzden yaklaşık 8500 yıl öncesine dayandığını göstermiştir, bu da bölgenin tarihini önemli ölçüde geriye taşımıştır. Benzer şekilde, Lût Gölü Ruloları ve Torino Kefeni gibi uluslararası ilgi çeken tarihi meselelerin aydınlatılmasında da karbon 14 tarihlendirme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, geçmişteki olaylar ve tarihler hakkında daha net ve doğru bilgiler elde etmemizi sağlayarak, tarih bilimine önemli katkılarda bulunmuştur (Turhan, 2018, s. 30).

N11- b Açması içinde yer alan iskelet kalıntısının belgeleme ve kazı çalışmalarına paralel olarak yürütülen yine açmanın üst kotundan itibaren 20 cm. kadar olan yüzey toprağının (1.Tabaka) altından da döküntü şeklinde taşların ortaya çıktığı gözlemlenmiştir (Şekil: 3.10). Seviye inildikçe açmanın güneydoğu bölümünde döküntü durumunda olan taşlar sıralı bir dizin içerisinde belirmeye başlamıştır (Resim: 3.18). Döküntü taşların altından, kısmen sağlam durumda olan, mevcut hali 2,5 m. uzunluğunda açığa çıkartılan taş duvar kalıntısının kuzeyinde sert bir yüzey tespit edilmiştir. İnce, kül katmanlarından oluşan açık kahvemsı ve hafif gri renkli bu yüzey tabakası üzerinde seramik, obsidiyen, kemik ve çakmak taşı amorf parçalara yoğun olarak rastlanılmıştır. Mevcut tabakanın doğu ve güney kısmında döküntü halinde olan taş yığınlarının içinde bir duvar kalıntısı olduğu ve bu kalıntının daha alttaki küllü bir başka tabaka üzerine oturduğu öngörülmüştür. Tabakada içinde gün yüzüne çıkarılan amorf seramikler üzerinde motif türü eşkenar dörtgenler oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak amorf seramik parçaları üzerinde görülen, kırmızısı ya da devetüyü üzerine açık ya da koyu kahverengi tonlarda boyanarak tek renkli yapılmıştır (Resim: 3.19).

N11-b açmasından elde edilen seramik parçaları üzerinde yapılan değerlendirme ve karşılaştırmalar sonucunda, Ubeyd çanak çömleğine yakın niteliklerde parçalar ortaya çıkarılmıştır. Benzer örnekleri Malatya Değirmentepe Höyük kazılarında karşımıza çıkmaktadır.

tapınak ve konut mimarisinin en iyi örneklerinden birini oluşturur. Değirmen-tepe, bu mimari özelliklerin yanı sıra, yapıların konumlandırılması ve kullanılan inşaat teknikleriyle de dikkat çeker, böylece bölgenin tarihöncesi dönemlerdeki toplumsal ve kültürel yapılanmasına ışık tutar. Bu özellikler, Değirmen-tepe'yi Kalkolitik dönem Anadolu'sunda mimari ve kültürel anlamda ön plana çıkaran bir yerleşme yapmaktadır. (Yüksel, 2018, s.134).



Resim 3.18. N11-b açması mimarı kalıntı (Tunceli Müzesi arşivi).

Kalkolitik Çağ'ın Ubeyd Evresi boyunca, ticaretten elde edilen zenginlik ve güç sayesinde yerel yöneticilerin, kesin sınırları çizilemeyen ve bölgeden bölgeye farklılık gösteren bağımsız siyasi güçler olarak varlıklarını sürdürdükleri kabul edilmektedir (Özdoğan, 2011, 105).

Değirmen-tepe'deki Ubeyd Evresi'ne ait çanak çömleklerin çoğu turnette şekillendirilmiş olsa da el yapımı olanları da mevcuttur. Höyükteki bu çanak çömlekler, Ubeyd Kültürü ile yerel kültürlerin kaynaşmasını ve kültürel birleşimi gösterir. Bu mal grubunda, açık zemin üzerine kırmızı ve mor mat boyalarla süslenmiş kaplar, yüzeyleri kazınmış olanlar ve ince yapılı açık renkli kaplar özellikle ön plana çıkar. (Esin, 2011, s.110).



Resim 3.19. N11-b açması seramik parçaları (Tunceli Müzesi arşivi).

Halaf seramiğinin yanı sıra, bu dönemde başka grupların da seramik ürettiği görülmekte ve bu dönemin sonunda önemli bir yenilik ortaya çıkmıştır; bu, bir eksen etrafında dönen bir tabladır (turnet olarak adlandırılır, bazen "ağır dönen çark" olarak da ifade edilir) (Nissen, 2004, s. 53). Bu çark ile günümüz çömlekçi çarkları arasındaki en belirgin fark, bu çarkın sadece bir kişi tarafından döndürüldüğü sürece çalışıyor olmasıdır. Böylece çanakların dikey olarak şekillendirilmesi ve özellikle boyanması daha kolay hale gelmiştir. Boyama işlemi yapan usta artık, çanağın arka yüzünü boyamak için çanağın pozisyonunu değiştirmek veya sabit kalmak zorunda değildir (Nissen, 2004, s. 54).

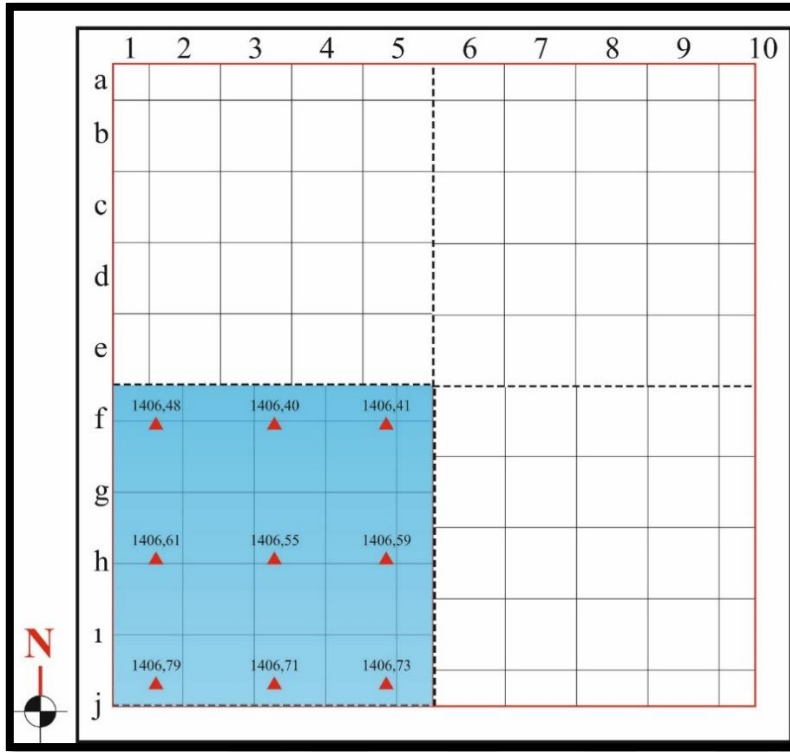
Burada bizi en çok ilgilendiren, uygulamayla ilgili bir buluşun yayılmasının özgün ön koşullara bağlı olması düşüncesidir. İnsan bu çeşit bir yeniliğin, ancak birtakım sorunlarının onunla çözümleneceğine aklı yatarsa benimser. Çömlekçi çarkının kullanmadaki amaç üretimi artırmaktır. Bu yeniliği geliştirmekte olan iş bölümünün bir yansıması olarak kabul etmemiz gerekir. Çarkın üretim sürecine girmesi profesyonelleşmede daha ileri bir basamağa yükseldiğini belli eder. Aynı süreç, çanak

çömlek yapımının dar sınırlarını aşarak bir bütün olarak Yakın Doğu'nun aynı dönemdeki ekonomik örgütlemesini ele alır.

Çanak çömlek süslemelerini, özellikle boyama tekniklerini tarafsız bir şekilde değerlendirmek oldukça zordur; çünkü belirli bir boyama stili veya motif diziliminin yayılması, genellikle daha geniş bir coğrafyaya yayılma fikriyle ve toplulukların göç hareketleriyle ilişkilidir. İlk karşılaşılan durum, üretim tekniklerinde bazı ortak özellikler bulunmasına rağmen, süsleme motiflerinin gruplarının birbirinden farklı olmasıdır; büyük bir değişim yaşandıktan sonra bile yerel farklılıklar devam etse de, zaman içindeki değişimler, aralıksız bir gelişimin olduğunu ve ortak özelliklerin hâkim olduğunu gösterir. (Nissen, 2004, s. 72-73).

Ham madde, bitmiş ürün ve deneyim alışverişi, toplumsal gelişim sürecini şekillendirir. Bu süreçte bölgeler birbirlerine yaklaşıırken, diğer yandan çanak çömleğin bezemesi ve boyası, toplumsal farklılaşmayı ifade etme aracı olmaktan çıkar. Çanak çömlek örneklerindeki benzerlikler ve farklılıklar, bu eşyaları üreten insan gruplarının akrabalık ilişkilerini yorumlamada kullanılır ve bu, çanak çömlek araştırmalarının ötesinde somut sonuçlar sunar. Zamanla, farklılaşmaların yeni biçimleri görülmeye başlar. Bunlardan bazıları, Yakın Doğu'da bölgelerin birbirlerinden coğrafi olarak ayrılması, diğer kısmı ise toplum içindeki işleyişe dair öğelerin daha yoğun bir şekilde entegre edilmesiyle ilgili toplumsal bir niteliğe bürünür. (Nissen, 2004, s. 76).

O11- c Açması: N11-b Açmasında tespit edilen mimari kalıntıların işlevlerinin anlaşılması ve kültür dolgusunun yayılım alanının tespit edilmesi amacıyla O11-c Açmasında kazı çalışmaları başlatılmıştır (Resim: 3.20). O11-c Açması, N11-b açmasının güneydoğusunda yer almakta olup, sondaj çalışmaları 5x5 m. ölçülerine sahip alan üzerinde gerçekleştirilmiştir (Şekil: 3.11).



Şekil 3.11. Tozkoparan Höyük O11-c açması başlangıç seviyeleri (Tunceli Müzesi arşivi).



Resim 3.20. O11-c açması (Tunceli Müzesi arşivi).

Açmanın en yüksek yeri olan güneybatı köşesi, deniz seviyesinden 1406,79 m. en alçak yeri olan kuzeydoğu köşesi ise deniz seviyesinden 1406,41 m. yüksekliktedir. Sondaj çalışmalarında açmanın üst kotundan itibaren 20 cm. kadar olan yüzey toprağının altından döküntü şeklinde taşlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Döküntü taşların altından, kuzey güney uzantılı 3 m. uzunluğunda 1 m. kalınlığında sıralı taş dizini niteliğinde olan mimari kalıntı açığa çıkmıştır. Kuzey-güney uzantılı taş duvar ya da temel kalıntısının üst seviyesi dört sıra taş örgüsüne sahiptir. Mera toprağı ile elde edilen çamur harcı, sıralı taş duvar örgüsünde, malzemenin birbirine tutturulması için dolgu olarak kullanılmıştır. Ortalama 1 m. kalınlığında olan taş duvarın iç ve dışına gelen yontulmuş taşların arasındaki kısım daha çok moloz dolgu taşı ve mera çamur harcı ile doldurulmuştur (Resim: 3.21).



Resim 3.21. O11-c açması mimari kalıntı (Tunceli Müzesi arşivi).

Duvarın hemen batısında yumuşak ve turuncu, kiremit renge sahip özlü toprak, aşırı yangın görmüş bir alan yüz vermiştir. Yoğun ateşin pişmiş toprak kapların dış yüzeyine, döküntü taşların yüzeyine kadar sirayet ettiği anlaşılmıştır. Yangının ısı derecesi o kadar yüksek olmuş ki duvarın dış yüzündeki taşlarda çatlamalara sebep olmuştur. Güneybatı köşesinin kuzeyinde üç tutamağı tespit edilen ters dönmüş bir tümlenebilir çömlek kap gün yüzüne çıkmıştır. (Resim: 3.22).

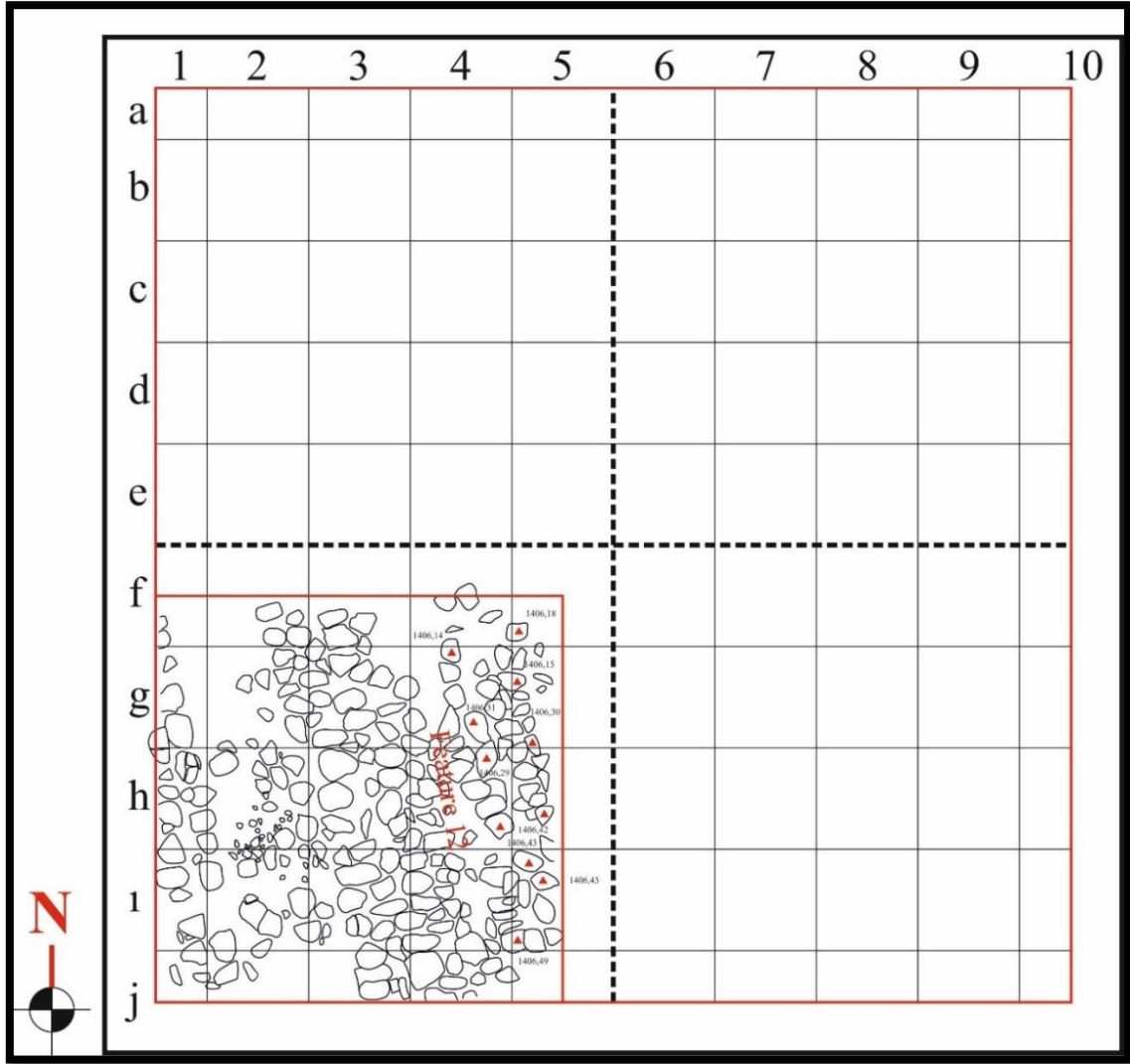


Resim 3.22. O11-c açması çömlek kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).

Ağız kısmı üzerine dönen çömlek ve diğer kapların tümlenebilir özgün duruşu deprem, yangın yıkımı veya insan kaynaklı olması ihtimallerini akla getirmektedir. Ayrıca duvar kalıntısının güneyinde yoğun ateşe maruz kalan kamyş dizili toprak sıvalı parçalara ulaşılmıştır. Beraberinde kısmen krem rengi sıvalı duvar parçalar da tespit edilmiştir. Bütün bu bulgular burada büyük bir tahribatın yaşandığı ve tahribata yangının da eşlik ettiği işaret etmektedir. Açmanın ortasından geçen duvarın batısında benzer özellikler tespit edilmiştir (Şekil: 3.12).

Her iki taş düzen arasında kalan kısım ise bir nevi sokak özelliği sunmaktadır. Çünkü çalışmalarda tabanın hemen üstünde oldukça iri kütükler karbonlaşmış halde açığa çıkartılmış ve örnek karbonlar alınmıştır (Resim: 3.23). Nitekim tümlenebilir kaplar ve ahşaplar kaldırıldıktan sonra üzeri ince çakıl ve çamur ile sıvanmış taş tabanlı sokak açığa çıkartılmıştır. Taban üzerinde yapılan çalışmalarda gün yüzüne çıkan krem rengi seramik parçaları taş duvar kalıntısının yanı sıra tabakanın stratigrafik seviyesi de bu tabakanın Orta Kalkolitik Çağ tabakası olduğunu düşündürmektedir. Açmanın doğusunda yoğun bir şekilde kısmen sıralı taş hatlar görülse de belirli bir düzen özelliğine sahip olup olmadıkları

konusunda kesin bir yargıya varabilmek için önümüzdeki yıllarda yapılacak kazıların bu konulardaki bilgileri netleştireceğini ön görülmektedir.



Şekil 3.12. Tozkoparan Höyük O11-c açması çizim (Tunceli Müzesi arşivi).

2021 kazı sezonunda, Tunceli Tozkoparan Höyük'te, M12-c, N11-b ve O11-c açmalarında kurtarma ve sondaj kazıları gerçekleştirilmiştir. Tunceli Müzesi Başkanlığı ve bilimsel danışmanlar eşliğinde yürütülen bu çalışmalar, 22 Haziran- 1 Eylül 2021 tarihleri arasında yapılmıştır. İlgili Bölge Kurulunun kararı neticesinde başlatılan kurtarma ve sondaj kazısı, kültür dolgusunun yayılım alanı ve dönemlerinin tespiti ile sit alanının derecesi ve sınırlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

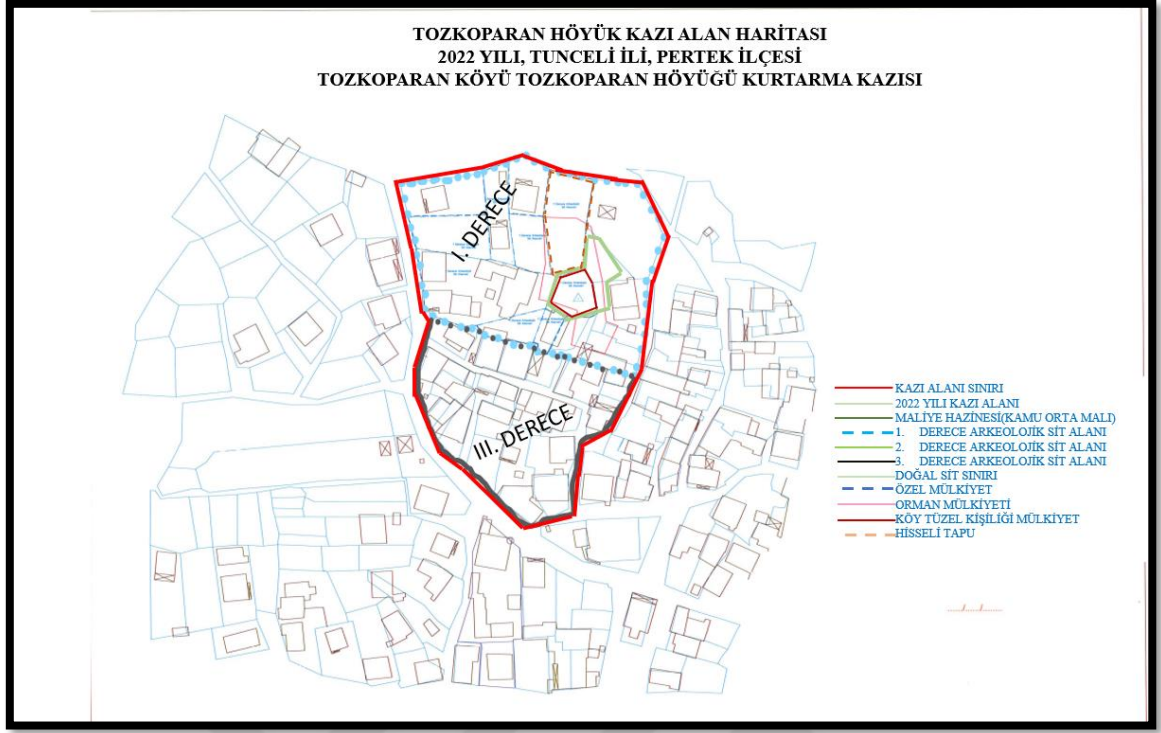
Bu kazılar, Keban Barajı Projesi sonrasında Tunceli Bölgesi'nde yapılan ilk bilimsel arkeolojik çalışma olması açısından, bölge tarihi için önemli bir referans noktası teşkil etmekte ve bölgesel kültürel mirasın anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır.



Resim 3.23. O11-c açması karbonlaşmış ahşap kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).

3.5. 2022 Yılı Tozkoparan Höyük Kazı Çalışması

Tunceli ili, Pertek ilçesinde yer alan Tozkoparan köyü sınırları içinde bulunan Tozkoparan Höyük, Erzurum Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.02.2019 tarih ve 3527 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak tescil edilmiştir. Tescille birlikte, sit alanının derecesi ve sınırları, müze müdürlüğü tarafından gerçekleştirilecek olan kurtarma ve sondaj kazıları sonrasında belirlenmesi kararlaştırılmıştır. 2021 yılında Tozkoparan Höyük'te yürütülen kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular, ilgili Bölge Kurulu'na sunulmuş ve kurulun 23.11.2021 tarih ve 5003 sayılı kararı ile Tozkoparan Höyük'ün sınırları genişletilmiştir. Bu yeni kararlar, höyük alanı I. ve III. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak yeniden tescil edilerek, sit alanının koruma statüsü güncellenmiştir (Şekil: 3.13).



Şekil 3.13. 2022 yılı Tozkoparan Höyük sit alanı ve dereceleri (Tunceli Müzesi arşivi).

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 15.02.2022 tarih ve E-51337267-160.02.02-2202134 sayılı yazısıyla, Tunceli Müzesi Müdürlüğü Başkanlığı'nda ve Doç. Dr. Yasemin YILMAZ'ın bilimsel sorumluluğunda, ilgili heyet üyelerinin de katılımıyla, 2863 Sayılı Kanun'un 6'ncı ve 23'üncü maddeleri kapsamında taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak amacıyla Tozkoparan Höyük'te sondaj ve kurtarma kazısı yapılmasına onay verilmiştir. Bu onayla birlikte, Müze Müdürlüğü Başkanlığı'nda 22.06.2022 tarihinde Tozkoparan Höyük'te kurtarma kazısı çalışmalarına gerçekleştirilmiştir.

2021 kazı sezonunda, Tunceli Tozkoparan Höyük'te gerçekleştirilen M12-c, N11-b ve O11-c açmalarında yapılan çalışmalar, elde edilen verilerin değerlendirilmesi açısından yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, N11-b ve O11-c açmalarında gün yüzüne çıkan mimari kalıntıların işlevini ve mekanlar arası ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için söz konusu açmalar genişletilmiştir. Bu genişletme işlemi, kazı alanındaki bulguların daha kapsamlı bir şekilde incelenmesine olanak tanıyarak ve arkeolojik katmanların daha detaylı analizini mümkün kılması amacıyla planlanmıştır.

Başlatılan çalışmalar kapsamında I. Derece Arkeolojik Sit alanı içinde kalan mülkiyeti özel olan (eski parsel 1273) 135 adaya kayıtlı 17 numaralı parsel üzerinde 2021

yılında yapılan plan kare sistemi güncellenerek 10x10 m. olarak bölünen karelajların her biri 5x5 metreden (a-b-c-d) oluşan dört açmaya bölünmüştür (Şekil: 3.14).



Şekil 3.14. 2022 yılı 135 adaya kayıtlı 17 numaralı parsel üzerinde çalışma alanı (Tunceli Müzesi arşivi).

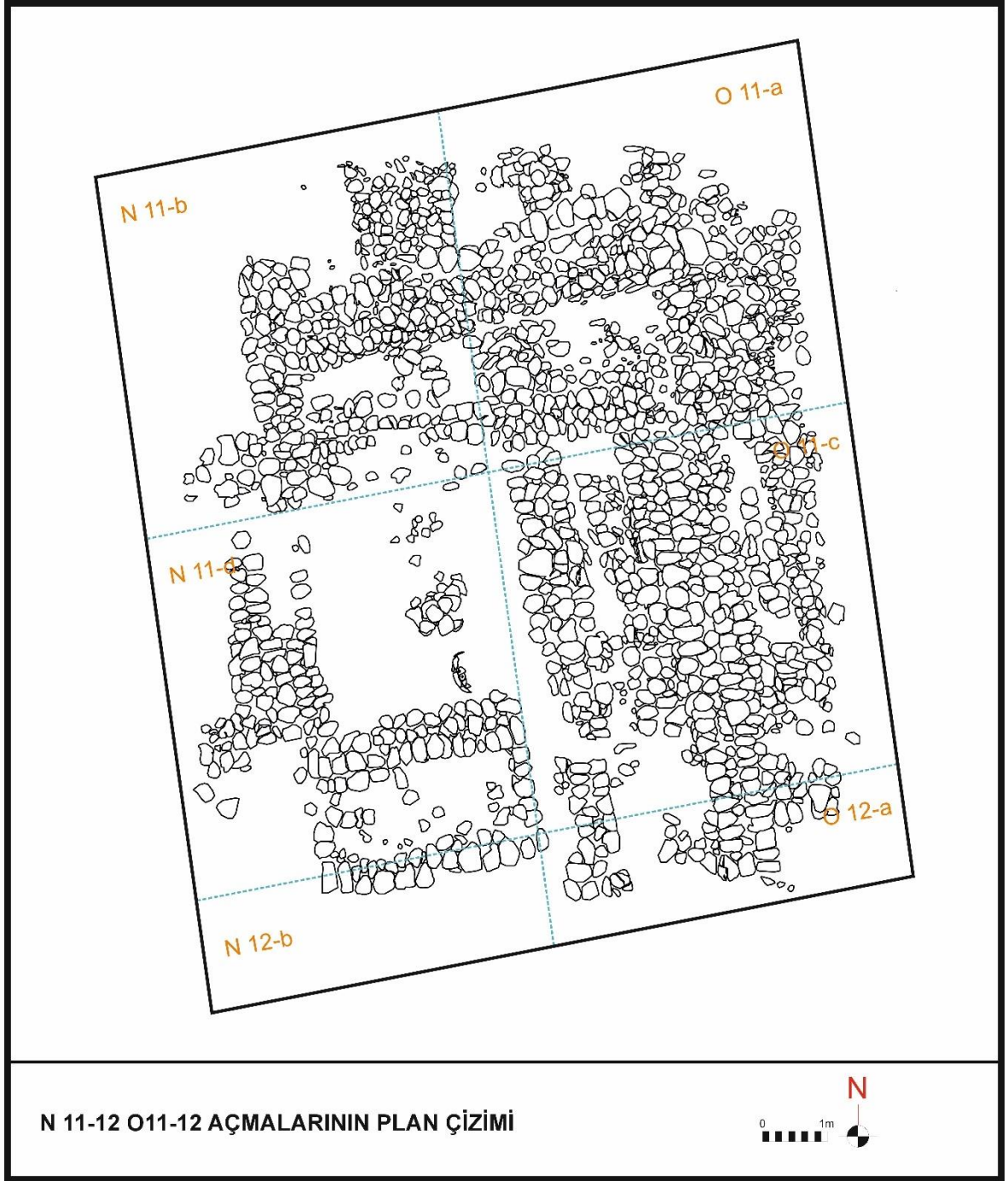
2022 yılı kazı sezonunda da genişletilen açmalarda devam edilmiş kazı çalışmalarında, taş temelli mimari kalıntıların plan ve mekânsal ilişkileri ile niteliklerinin belirlenmesi için; N11-b açması güneye doğru 5 m. genişletilerek 5x10 m boyutlarına ulaşmış olup, yeni eklenen açma N11-d bölümü olarak adlandırılmıştır. O11-c açması ise, kuzeye doğru 5 m. genişletilerek 5x10 m boyutlarına ulaşmış olup, yeni eklenen açma O11-a bölümü olarak adlandırılmıştır (Resim: 3.24).



Resim 3.24. 2022 yılı çalışma alanı genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).

Devam eden çalışma sürecinde, mimari kalıntıların kuzey yönlü devam ettiği gözlemlenmiş, bu durum N12 ve O12 plan karesi içinde de kazı çalışmalarının yapılmasını gerektirmiştir. Bu yeni açmalar, daha önceki kazı alanlarının güneyinde yer almakta olup, alandaki arkeolojik yapıların genişlemesini ve mekânsal işlevini daha iyi anlamayı amaçlamaktadır. N11-b ve O11-c'deki buluntuların devamı niteliğinde olan bu yeni açmalar, bölgedeki mimari yapıların zaman içindeki değişimini ve kültürel sürekliliklerini ortaya koymakta önemli rol oynamaktadır.

N11-b, N11-d, O11-a, O11-c, N12-b ve O12-a Açmaları: Tozkoparan Höyük'ün doğu eteğinde, insan etkisi ve doğal faktörler sonucu oluşmuş tahribattan geriye kalan taş temelli, çamur harçlı Kalkolitik Çağ duvarları, genişlikleri ve mimari özellikleriyle Doğu Anadolu'nun en kuzeyinde bugüne kadar benzerlerine rastlanmayan özellikler sergilemektedir (Şekil: 3.15), (Resim: 3.25).



Şekil 3.15. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntı çizimi (Tunceli Müzesi arşivi).



Resim 3.25. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntılar (Tunceli Müzesi arşivi).

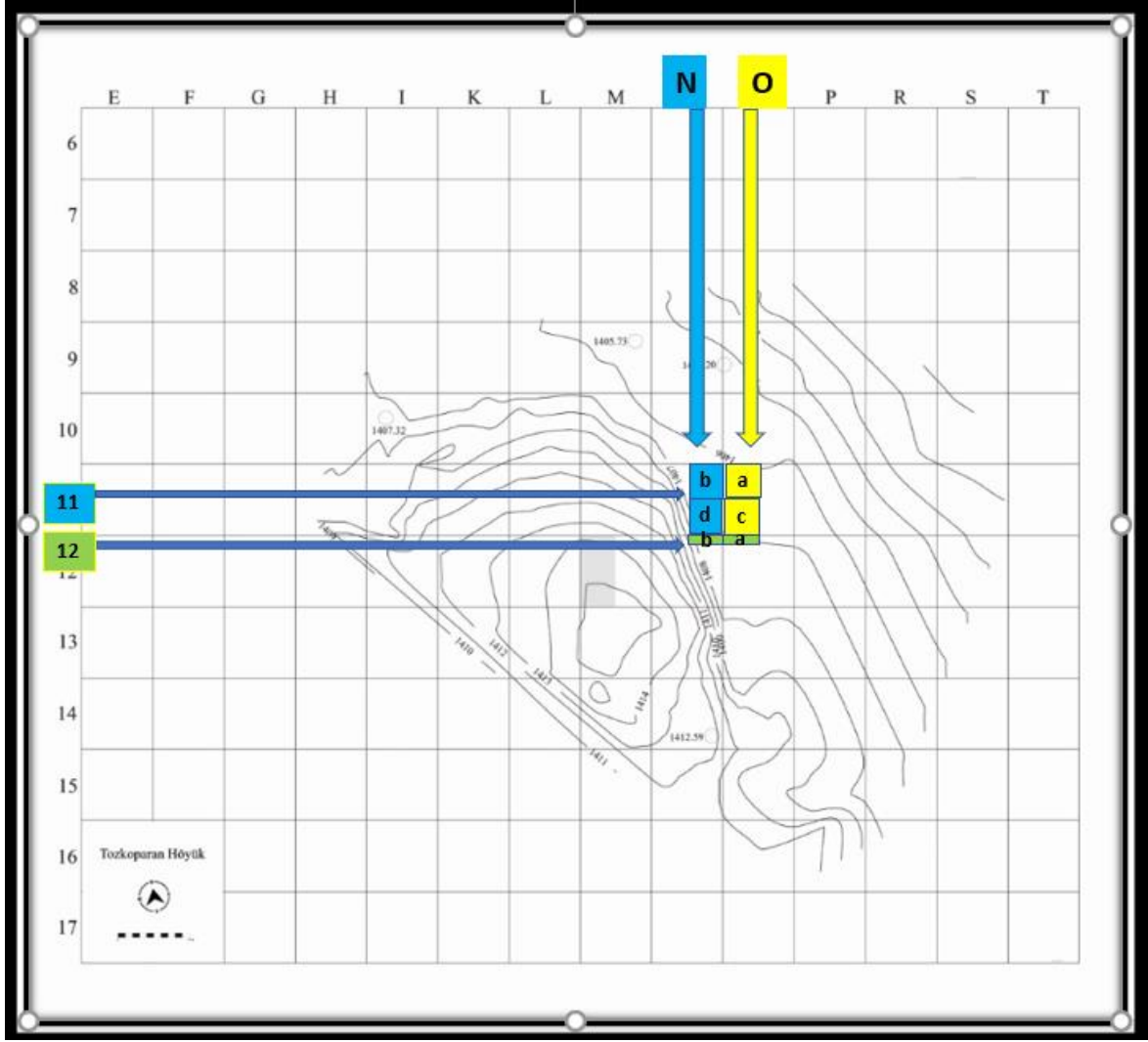
Açığa çıkarılan bu yapılar, bütün olarak değerlendirildiğinde oldukça düzenli ve sistemli bir inşa tekniğinin uygulandığını göstermektedir. Bu kalıntılar, dönemin mimari bilgi ve becerilerinin gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından son derece önemlidir. Yapıların düzenliliği ve sistematikliği, yerleşik hayatın ve toplumsal organizasyonun ne kadar ileri seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu buluntular, Orta ve Geç Kalkolitik Çağ kültürünün bu bölgedeki eksik halkalarını tamamlaması açısından büyük önem taşımaktadır (Şekil: 3.16).

Tozkoparan Höyük'te gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazı çalışmaları, 22 Temmuz 2022 tarihinde başlamış olup, 30 Ağustos 2022 tarihinde tamamlanmıştır. Bu kazı çalışmaları süresince, çok sayıda önemli bulgu gün yüzüne çıkarılmış ve yerleşimin farklı dönemlerine ait veriler elde edilmiştir. Bu kısa süre zarfında yapılan çalışmalar, bölgenin tarih öncesi dönemlerindeki yaşam biçimlerine dair değerli bilgiler sağlamış ve Tozkoparan Höyüğü'nün arkeolojik önemini ortaya koymuştur.



Resim 3.26. 2022 yılı açığa çıkarılan mimari kalıntı detay (Tunceli Müzesi arşivi).

Kazı sürecinde elde edilen bulgular, gelecekte yapılacak daha kapsamlı çalışmalar için bir temel teşkil etmekte ve bölgenin arkeolojik haritasının daha ayrıntılı bir şekilde çizilmesine olanak tanımaktadır. Bu çalışmalar, Tunceli'nin tarih öncesi ve tarihi çağlarına dair daha derinlemesine ve bütüncül bir anlayış geliştirmemize katkıda bulunmaktadır.



Şekil 3.16. Tozkoparan Höyük 2022 yılı çalışma alan karekajı (Tunceli Müzesi arşivi).

3.6. Tozkoparan Höyük Kurtarma ve Sondaj Kazısından Müze Envantere Geçen Önemli Buluntular

2021 ve 2022 yıllarında gerçekleştirilen Tozkoparan Höyük kazılarında toplam 12 adet taşınır kültür varlığı bulunmuş ve Tunceli Müzesi envanterlerine kaydedilmiştir. Bu buluntular, kazı çalışmaları sırasında dikkatle çıkarılmış ve her biri detaylı bir şekilde belgelenmiştir. Bu eserlerden 11'i 2021 yılında, 1'i ise 2022 yılında bulunmuş olup, her iki yılda da ilgili komisyonlar tarafından titizlikle değerlendirilmiştir. Buluntular, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun ilgili maddeleri kapsamında resmi envantere alınmıştır.

Çalışma kapsamında tanımlanan eser bilgileri aşağıda yer alan tablolara işlenmiştir:

Tablo 3.2. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından çıkan 2021/A-72 envanter numaralı eser.

Envanter No:	2021/A-72
Eserin Adı Ve Maddesi	Bız – Kemik
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük-N11-b Açması
Çağı/Dönemi	Geç Kalkolitik- Erken Tunç
Ölçü	Uz.: 5,8 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Kemikten yapılmış alet; sap kısmından uç bölüme doğru daralan bir forma sahiptir. Eser tam ve sağlamdır.



Tablo 3.3. Tozkoparan Höyük-Doğu yamacı yüzey buluntusu.

Envanter No:	2021/A-73
Eserin Adı Ve Maddesi	Bız – Kemik
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük-Doğu yamacı yüzey buluntusu
Çağı/Dönemi	Geç Kalkolitik- Erken Tunç
Ölçü	Uz.:9 cm
Müze Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Kemikten yapılmış alet; sap kısmından uç bölüme doğru daralan bir forma sahiptir. Sap ve uç kısmında küçük kırılmalar vardır.



Tablo 3.4. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından Kolye ucu- Gastropoda Kabuğu.

Envanter No:	2021/A-74
Eserin Adı Ve Maddesi	Kolye ucu- Gastropoda Kabuğu
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük-N11-b Açması
Çağı/Dönemi	Erken Tunç
Ölçü	Uz.:2,7 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Beyaz ve bej tonlarında olan Gastropoda (salyangoz) kabuğu kolye başı elips bir forma sahiptir. Buluntunu geneli sağlamdır.



Tablo 3.5. Tozkoparan Höyük- M12-c Açmasından Ok Ucu – Demir.

Envanter No:	2021/A-75
Eserin Adı Ve Maddesi	Ok Ucu – Demir
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- M12-c Açması
Çağı/Dönemi	Osmanlı
Ölçü	Uz.:5 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Yassı kesitli gövde, baş(uç) ile sap arasında üçgen bir forma sahiptir. Eser yoğun korozyona uğramış uç kısmı kırık ve eksiktir.



Tablo 3.6. Tozkoparan Höyük-N11- b Açmasından Ok ucu – Obsidiyen.

Envanter No:	2021/A-76
Eserin Adı Ve Maddesi	Ok ucu – Obsidiyen
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük-N11- b Açması
Çağı/Dönemi	Erken Tunç
Ölçü	Uz.:2 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Küçük boyutlu saplı ve omuzlu ok ucu; üçgen formlu bir gövde yapısına sahiptir. Tam ve sağlamdır.



Tablo 3.7. Tozkoparan Höyük- O11- c Açmasından Ok Ucu—Obsidiyen.

Envanter No:	2021/A-77
Eserin Adı Ve Maddesi	Ok Ucu—Obsidiyen
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- O11- c Açması
Çağı/Dönemi	Erken Tunç
Ölçü	Uz.:2 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Küçük boyutlu saplı ve kanatlı ok ucu; üçgen formu bir gövde yapısına sahiptir. Tam ve sağlamdır.



Tablo 3.8. Tozkoparan Höyük- N11-b Açmasından Ok Ucu—Obsidiyen.

Envanter No:	2021/A-78
Eserin Adı Ve Maddesi	Ok Ucu—Obsidiyen
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- N11-b Açması
Çağı/Dönemi	Erken Tunç
Ölçü	Uz.:2 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Küçük boyutlu saplı ve kanatlı ok ucu; üçgen formlu bir gövde yapısına sahiptir. Ok ucunun bir kanadı ve uç kısmı kırık ve eksiktir.



Tablo 3.9. Tozkoparan Höyük- O11-c Açmasından Yassı Balta—Taş.

Envanter No:	2021/A-79
Eserin Adı Ve Maddesi	Yassı Balta—Taş
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- O11-c Açması
Çağı/Dönemi	Kalkolitik
Ölçü	Uz.:3,5 cm Gen. 2,2 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Koyu kurşuni renkli, çay taşından üretilmiş yassı balta dikdörtgene yakın bir forma sahiptir. Eser sağlam ve tamdır.



Tablo 3.10. Tozkoparan Höyük- N11- b Açmasından Yassı Balta—Taş.

Envanter No:	2021/A-80
Eserin Adı Ve Maddesi	Yassı Balta—Taş
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- N11- b Açması
Çağı/Dönemi	Kalkolitik
Ölçü	Uz.:10,5 cm Gen. 6 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Koyu kurşuni renkli, çay taşından üretilmiş yassı balta dikdörtgene yakın bir forma sahiptir. Eserin arka bitimi kırık olup eksiktir.



Tablo 3.11. Tozkoparan Höyük- O11- c Açmasından El Baltası—Taş.

Envanter No:	2021/A-81
Eserin Adı Ve Maddesi	El Baltası—Taş
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- O11- c Açması
Çağı/Dönemi	Kalkolitik
Ölçü	Uz.:8,5 cm Gen. 2,5 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Koyu kurşuni renkli, çay taşından üretilmiş yassı balta ince uzun dikdörtgene yakın bir forma sahiptir. Eser sağlam ve tamdır.



Tablo 3.12. Tozkoparan Höyük M12-c Açmasıdan Havan- Bazalt.

Envanter No:	2021/A-82
Eserin Adı Ve Maddesi	Havan- Bazalt
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük M12-c Açması
Çağı/Dönemi	Demir Çağı
Ölçü	Çap: 15 cm Yük. 17,5 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Yarım Küresel gövdeli, geniş karınlı havan buluntusunun iç yapısı yuvarlak ve dairesel bir çukurdan oluşmaktadır. Havan buluntusunun yüzeyinde taşın kendi doğal yapısından kaynaklı nokta şeklinde oyuklar mevcuttur. Eser sağlam ve tamdır.



Tablo 3.13. Tozkoparan Höyük- N11- b Açmasından Kolye- Kireç Taşı, Deniz Kabuğu.

Envanter No:	2021/A-83
Eserin Adı Ve Maddesi	Kolye- Kireç Taşı, Deniz Kabuğu
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük- N11- b Açması
Çağı/Dönemi	Tunç Çağı
Ölçü	Uz.: 3 cm
Müzeye Geliş Tarihi	17.09.2021
Eserin Tanımı	Kireç taşı malzemeden yapılmış disk biçimli boncuk dizini ve deniz kabuğundan kolye ucuna sahip buluntu 44 (kırk dört) parçadan oluşmaktadır.



Tablo 3.14. Tozkoparan Höyük-N11-b Açmasından Öğütme Taşı- Bazalt.

Envanter No:	2023/A-9
Eserin Adı Ve Maddesi	Öğütme Taşı- Bazalt
Bulunduğu Yer	Tozkoparan Höyük-N11-b Açması
Çağı/Dönemi	Kalkolitik Dönem
Ölçü	Uz.: 37 cm.
Müzeye Geliş Tarihi	09.12.2022
Eserin Tanımı	Gözenekli bir yapı özelliği gösteren öğütme taşının dış alt yüzeyi kabaca bırakılmışken; üst iç yüzeyi ise hafif içbükey bir form özelliği taşımaktadır. Eser, genel olarak sağlam ve tamdır.



4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tunceli, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Havzası'nda konumlanmış önemli bir bölgedir. Ancak, Tunceli ilinin arkeolojik ve kültürel zenginliklerine dair bilgiler genellikle gezginlerin notları, antik kaynaklar ve Keban Baraj projesi kapsamında yapılan kazı ve yüzey araştırmalarıyla sınırlı kalmıştır. Son yıllarda ise 2015 yılında başlatılan arkeolojik yüzey araştırmaları, Tunceli'nin arkeolojik potansiyelini ortaya koymuş ve bölgenin zengin kültürel geçmişini birçok farklı kültürel çağın belgeleriyle gün yüzüne çıkarmıştır.

Araştırma kapsamında, Tozkoparan Höyük'te yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular, bölgenin arkeolojik ve kültürel yapısının anlaşılmasına önemli katkılar sağlamıştır (Resim: 4.1). Höyük'te ortaya çıkarılan çanak çömlek parçaları, çeşitli buluntular ve mimari izler, bölgenin Orta/Geç Kalkolitik, Tunç, Demir ve Orta Çağ dönemlerine ait kültürel etkileşimleri belgelemiştir (Resim: 4.2).



Resim 4.1. 2022 yılı Tozkoparan Höyük havadan genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).



Resim 4.2. Tozkoparan çanak çömleği: (1. Orta Çağ, 2. Demir Çağı, 3. Habur Seramiği (Geç Tunç / Erken Demir Çağı), 4-6. Geç Kalkolitik/Erken Tunç Çağı, 7-10. Ubeyd/Kalkolitik Çağ). (Tunceli Müzesi arşivi).

Tozkoparan Höyük'te Orta Çağ ve sonrasına tarihlenebilecek mimari yapı kalıntısı yoktur. Fakat höyüğün yüzeyinde Orta Çağ'a tarihlenen ok ucu ve çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Höyüğün en tepe noktasında (M12-c) açmasında 5 m² boyutlarında bir alanda yapılan çalışmalarda Demir Çağı'na tarihlenen mimari izlere rastlanmıştır. Yüzey toprağından yaklaşık 20 cm aşağıda kuzey-güney uzantılı 60 cm genişliğinde 4 sıra taş sırası genişliğinde bir mimari yapıya ait duvarla karşılaşmıştır. Duvarın doğu kısmında yapılan çalışmalarda Demir Çağı'na tarihlenen geniş gövdeli, kalın cidarlı depolama kapları ve sıkıştırılmış toprak zemin üzerinde *insitu* durumda havan ele geçmiştir. Yine büyük depolama kabı (Pithos) içerisinde hafif dışa dönük ağızlı, kısa boyunlu, küresel gövdeli çömleğin gövdesi, açık zemin üzerine kırmızı tonlarında koyu bantlı yatay motiflerle bezenmiştir. M12-c açmasında gün yüzüne çıkarılan bu çömlek, formu ve teknik özellikleri bakımından Habur çanak çömlekleri ile benzerlik göstermektedir. Habur çanak çömleği, genel olarak açık zemin üzerine kırmızı, kahverengi ve siyah renk tonlarında koyu bantlar ve geometrik motifli desenlerle süslenmiş olarak bilinir.

Habur Vadisi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Türkiye'nin Şırnak iline bağlı Beytüşşebap ilçesi ve çevresinde yer alır. Vadi, Nerdüş Platosu'nun güneyinden başlayarak derin bir şekilde güneye doğru uzanır. Beytüşşebap'tan geçtikten sonra güneye doğru devam ederek Türkiye-Irak sınırını aşar ve Irak topraklarına girer. Habur Vadisi'nin coğrafi konumu, Türkiye ve Irak arasındaki sınır bölgesinde önemli bir geçit noktasıdır.

M.Ö. II. binyıl başlarında, Kuzey Mezopotamya'da kendine özgü bir boyalı çanak çömlek geleneği ortaya çıkmıştır. Habur Vadisi ve Kuzey Suriye düzlükleri arasındaki geçiş noktasında yoğun bulunduğu için bu çömlekler 'Habur Çanak Çömleği' olarak adlandırılmıştır. Orta/Geç Tunç Çağı'na tarihlenen bu çömlekler, açık zemin üzerine kırmızı, kahverengi veya siyah bezemelerle süslenmiştir. Genellikle ağız kenarı, boyun veya omuz kısmında yatay bantlar ve geometrik motifler yer alırken, boyasız veya tarak bezemeli örnekleri de vardır (Baştürk, 2008, s. 155).

Ana yayılım alanı Kuzey Mezopotamya olan Habur boyalı çanak çömlek geleneğinin ikincil yayılım alanları İç Anadolu ve Doğu Anadolu'da görülmüştür. Yukarı Fırat Havzası içinde İmikuşağı, en kuzeyde bu kültürün izlerini taşımaktadır. Ancak Tozkoparan Höyük'te ele geçen bu çömlek örneği, Habur çanak çömleği olarak adlandırılan bu kendine özgü kültürün en kuzeydeki alanının Tozkoparan'a kadar yayıldığını göstermektedir (Resim: 4.3).



Resim 4.3. M12- c açması boyalı çömlek (Tunceli Müzesi arşivi).

Höyüğün doğu kısmındaki hafriyat alınan alanda yapılan çalışmalarda Tunç Çağlarına tarihlenen Karaz türü çanak çömlek parçalarına da rastlanmıştır. Fakat Tunç Çağı'na tarihlenen bu katmanın hafriyatla alınmasından dolayı mimariye ait izler yok olmuştur.

Tozkoparan Höyük'ün doğu eteğindeki hafriyat toprağı alınan kısımda yaklaşık 50 m² genişliğinde bir alanda yapılan çalışmalarda taş temelli, çamur harçlı Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen anıtsal bir yapının duvarları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu duvarlar, bölgenin en kuzeyinde benzersiz mimari özellikler sergilemektedir. Ayrıca, höyükteki anıtsal yapının bir bölümünün açığa çıkarılması, özellikle kuzey kesimdeki kalın duvarların simgesel önemini vurgulamaktadır (Resim: 4.4).



Resim 4.4. Tozkoparan Höyük mimari kalıntılar (Tunceli Müzesi arşivi).

Fırat Havzası'ndan kuzeye yönelip yüksek dağlık alanlar aşıldıktan sonra ulaşılan Tozkoparan Höyük, konumlandığı eşsiz topografyası ve su kaynakları, yer yer ormanlık alanlar ile zengin hayvan kaynakları bakımından bilim dünyası açısından birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacak ve yeni sorular doğuracak bir yerleşim yeridir. Özellikle,

Tozkoparan Höyüğü'nün doğu eteğinde iş makineleri tarafından yaşanan büyük

tahribattan geriye kalan taş duvarlı, çamur harçlı, muhtemel Orta/Geç Kalkolitik Çağ duvarları, genişlikleri ve mimari özellikleri bakımından Doğu Anadolu'nun en kuzeyinde bugüne kadar benzerlerine az rastlanan özelliklere sahiptir. Bu yapılar, oldukça düzenli ve sistemli bir inşa tekniğinin uygulandığını göstermekle birlikte, bu yapıların açığa çıkarılması, Kalkolitik Çağ kültürünün eksik halkasının tamamlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Tozkoparan Höyüğü'nde gerçekleştirilen sondaj ve kurtarma kazıları, Tunceli bölgesinin kültür tarihi açısından önemli veriler sunmaktadır. Özellikle radyokarbon (C-14) yaş analizi yöntemiyle yapılan incelemeler, bölgede bulunan insan iskeleti örneğinin M.Ö. 4332 ile M.Ö. 4060 yılları arasına tarihlendirilmesini sağlamıştır (Resim: 4.5).



Resim 4.5. Tozkoparan Höyük iskelet kalıntısı (Tunceli Müzesi arşivi).

Bu sonuçlar, Frat Havzası'nın en kuzeyindeki Ubeyd kültürünün yayılımını ve varlığını doğrulamakta, aynı zamanda Kalkolitik Çağ'ın bölgede belgelenmesine katkı sağlamıştır. Bu analiz yöntemi, bölgedeki arkeolojik buluntuların kesin tarihlendirilmesine olanak tanıyarak, Tozkoparan Höyüğü'nde yaşamış yerel toplulukların yaşam biçimleri, kültürel etkileşimleri ve kronolojik gelişimleri hakkında daha net bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

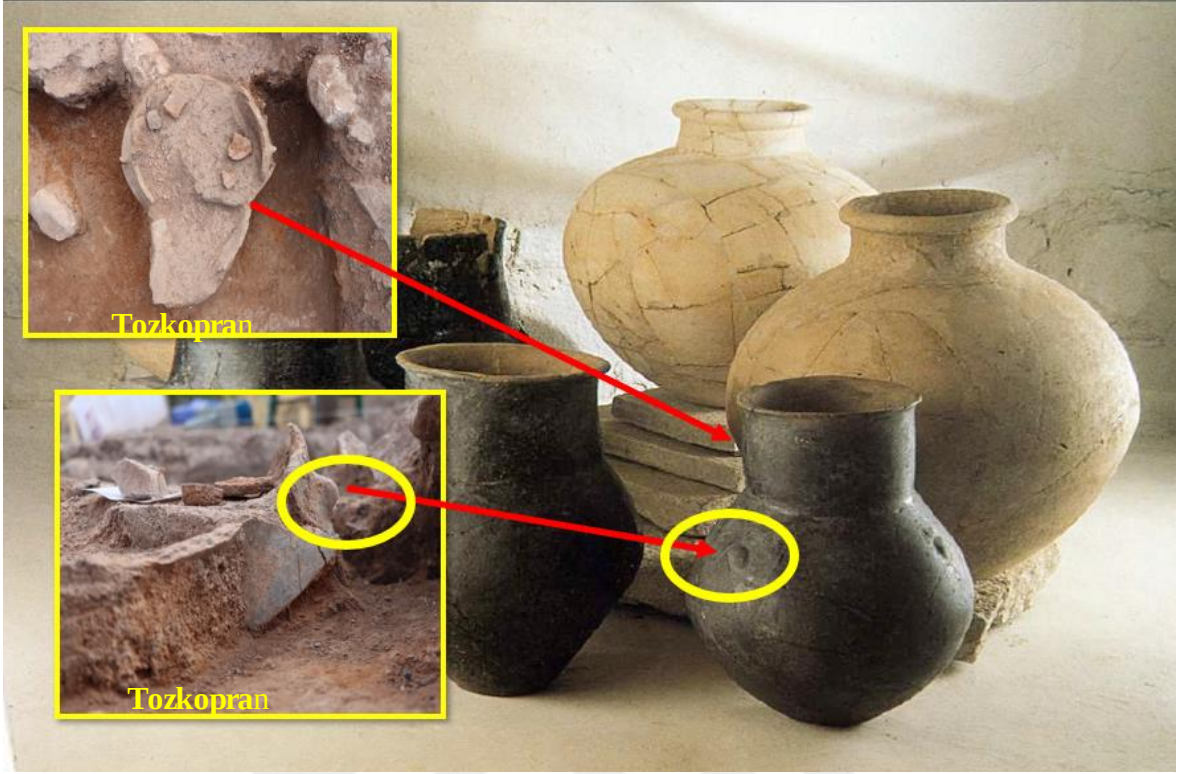
N11-b açmasında gün yüzüne çıkarılan çanak çömlek parçaları da bu bulguları destekler niteliktedir. Bu parçalar, Değirmen-tepe Höyüğü'nde belgelenen Ubeyd dönemi seramikleriyle benzer bezeme motiflerine sahip olup, kültürel bağlantıları ve etkileşimleri göstermektedir (Resim: 4.6). Bu seramiklerin analizi, Ubeyd kültürünün bölgesel yayılımını daha iyi anlamamıza olanak tanırken, aynı zamanda bölgenin eski çağlardaki sosyo-ekonomik yapısını ve yerleşim dinamiklerini aydınlatmaktadır.



Resim 4.6. Değirmen-tepe Ubeyd Seramiği (Özdoğan 2011: 109).

N11-o açmasında bulunan ve üç tutamağı olduğu tespit edilen tümlenebilir ters dönmüş çömlek, Arslantepe'de gün yüzüne çıkarılan Kalkolitik Çağ çömllekleriyle benzer form özellikleri taşımaktadır. Bu çömleğin Arslantepe ile benzer stratigrafik tabakadan gelmesi, aynı dönem kronolojisini ve kültürel etkileşimin bir sonucunu belgelemektedir (Resim: 4.7).

Tozkoparan Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmaları, Tunceli bölgesinin eskiçağ tarihine ışık tutacak önemli veriler sunmuştur. Bu kazılar, Fırat Havzası'nın en kuzeyinde Ubeyd kültürünün etkilerini ve Kalkolitik döneme dair somut kanıtlar ortaya koyarak, Anadolu arkeolojisi açısından büyük bir öneme sahiptir. Bölgede elde edilen bulgular, Tunceli'nin tarih öncesi dönemlerdeki yerini ve önemini belgeleyen yeni bilgiler sunmaktadır.

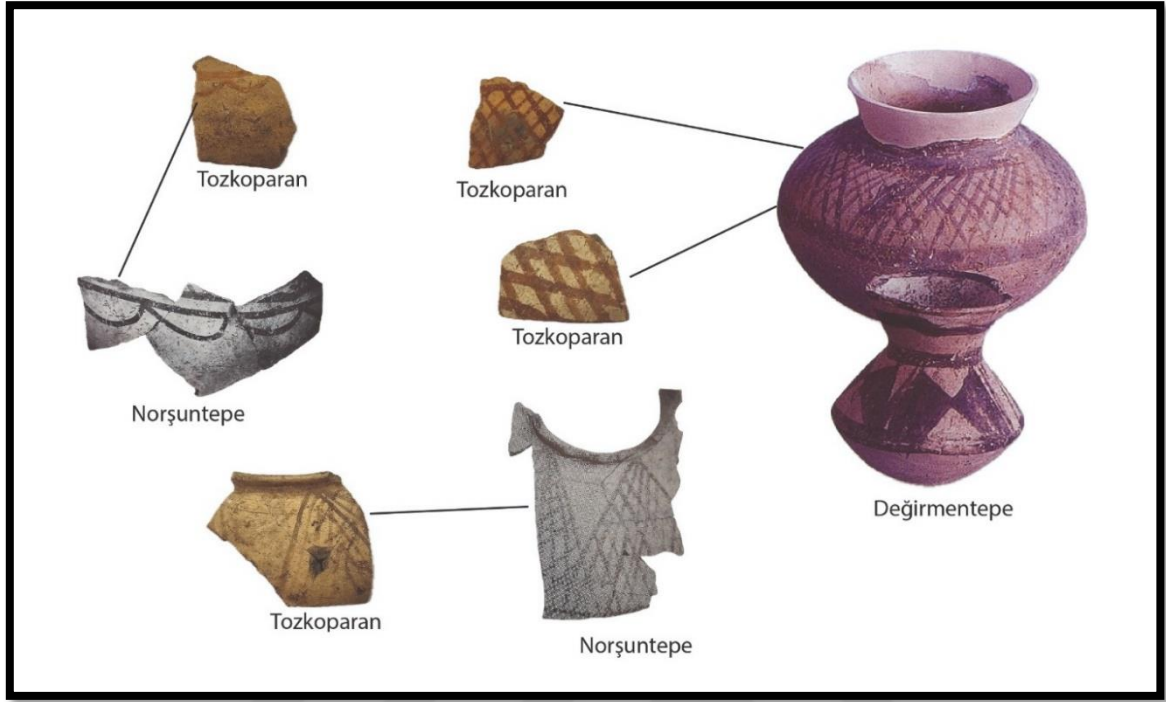


Resim 4.7. Arslantepe, Doğu Anadolu'daki İtalyan Arkeoloji Misyonu Arşivleri (Fotoğraf R. Ceccacci).

2021-2022 yıllarında Tozkoparan Höyük'te gerçekleştirilen kazılar, kazı alanının elverdiği ölçüde birçok farklı kültürel çağı belgeleyen çanak çömlek parçaları ve çeşitli buluntular gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu buluntular, özellikle Orta-Geç Kalkolitik Çağ seramikleri, Fırat Havzası'ndaki Arslantepe, Norşuntepe ve Değirmentepe gibi önemli arkeolojik alanlarda bulunan seramiklerle benzer form ve bezeme tekniklerine sahiptir (Resim: 4.8). Bu benzerlikler, Tozkoparan Höyüğü'nün bulunduğu bölgedeki yerel toplulukların, Fırat Havzası'ndaki diğer yerleşimlerle güçlü kültürel ve ticari ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir.

Tozkoparan Höyük'te ele geçen amorf seramikler, form ve teknik özellikleri bakımından kısmen Ubeyd kültürüne işaret etmektedir. Bu açıdan, Doğu Anadolu'nun bilinmeyen coğrafyasında erken dönem seramik kültürünün tanımlanmasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu materyal kültür, Orta Kalkolitik Çağ'da Tozkoparan sakinlerinin güneyde Mezopotamya'ya kadar uzanan bir coğrafya ile iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda C-14 analiz sonuçları, Tunceli'nin kalkolitik dönemdeki yerleşim dinamiklerini ve bu dönemdeki kültürel bağlantılarını aydınlatmakta, bölgenin tarih öncesi dönemlerine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, Tozkoparan Höyüğü,

sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası arkeoloji literatürüne de önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir (Resim: 4.9).



Resim 4.8. Tozkoparan Höyük Orta-Geç Kalkolitik Çağ seramiklerinin Fırat Havzası'ndaki benzer örneklerle karşılaştırılması.



Resim 4.9. 2022 yılı Tozkoparan Höyük havadan genel görünüm (Tunceli Müzesi arşivi).

Bir diğer önemli husus Tozkoparan Höyüğündeki anıtsal mimariyle paralel olarak ele geçen Geç Kalkolitiğin parlak mat siyah ve krem rengi seramik kültürü de şu an için Anadolu arkeolojisinin en kuzeyinde tanımlanan merkezi konumundadır. Kısmen form ve

teknik özellikler bakımından yakın çevresindeki anahtar yerleşimlerden, Fırat Havzası'nda yer alan höyüklerin Geç Kalkolitik Çağ katmanlarına benzer çanak çömlekler bulunmuştur.

Tozkoparan Höyük'te bulunan Orta-Geç Kalkolitik Çağ seramiklerinin form ve bezeme teknikleri, Fırat Havzası'ndaki benzer örneklerle yapılan karşılaştırmalar sonucunda belirgin benzerlikler göstermektedir. Tozkoparan Höyüğü'nden elde edilen seramikler, özellikle çanak çömleklerin biçimsel özellikleri ve üzerlerindeki bezeme motifleri bakımından Fırat Havzası'nda bulunan Arslantepe, Norşuntepe ve Değirmentepe gibi önemli arkeolojik alanlardaki buluntularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu benzerlikler, Tozkoparan Höyüğü'nün bulunduğu bölgedeki yerel toplulukların, Fırat Havzası'ndaki diğer yerleşimlerle güçlü kültürel ve ticari ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu seramiklerin stratigrafik bağlamları da göz önüne alındığında, bölgedeki kronolojik sıralamanın doğrulanmasına ve Orta-Geç Kalkolitik Çağ döneminde Fırat Havzası'ndaki kültürel etkileşimlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Tozkoparan Höyüğü'nde ele geçen amorf seramikler, form ve teknik özellikleri bakımından kısmen Ubeyd kültürüne işaret etmektedir. Bu açıdan, Doğu Anadolu'nun bilinmeyen coğrafyasında erken dönem seramik kültürünün tanımlanmasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu materyal kültür, Orta Kalkolitik Çağ'da Tozkoparan sakinlerinin güneyde Mezopotamya'ya kadar uzanan bir coğrafya ile iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda C-14 analiz sonuçları, Tunceli'nin kalkolitik dönemdeki yerleşim dinamiklerini ve bu dönemdeki kültürel bağlantılarını aydınlatmakta, bölgenin tarih öncesi dönemlerine ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, Tozkoparan Höyüğü, sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası arkeoloji literatürüne de önemli katkılar sunmaktadır.

Tozkoparan Höyüğü'nde yapılan çalışmalar, Tunceli ilinin arkeolojik çalışmalar açısından önemli bir referans noktası haline gelmesine katkı sağlamıştır. Özellikle gelecekte yapılacak kazı çalışmalarının alanın genişletilmesiyle birlikte, bölgedeki kültürel etkileşimin daha iyi anlaşılacağı ve bilim dünyasına önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir. Ayrıca, Tozkoparan Höyük'ün çevresel ve kültürel bağlamının daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konmasıyla, Tunceli'nin tarih öncesi ve tarihi çağlarda yaşadığı gelişimin daha kapsamlı bir şekilde anlaşılması mümkün olacaktır.

Bu kazı çalışması, Tunceli özelinde ilk bilimsel arkeolojik kazı olması nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir. Bölgede belgelenen dönemler, Doğu Anadolu'nun kültürel tarihine

ve Fırat Havzası'nın arkeolojik kayıtlarına önemli katkılar sunmaktadır. Tozkoparan Höyük'te elde edilen veriler, Tunceli'nin tarih öncesi ve tarihi çağlarını aydınlatacak bilimsel bilgilerin gün yüzüne çıkarılmasına olanak sağlamaktadır. Böylece, Tozkoparan Höyük'te yapılan çalışmalar hem bölgesel hem de uluslararası arkeoloji camiası için değerli veriler sunarak, gelecekte yapılacak bilimsel araştırmalara referans oluşturacaktır.

Sonuç olarak, Tozkoparan Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılar, Mezopotamya kültürleriyle olan etkileşimin kuzeye kadar yayılmasını ve Tozkoparan'da benzer kültürel izlerin yakalanmasını belgelemektedir. Bu bulgular, Tunceli'nin tarih öncesi ve tarihi çağlardaki yerini ve önemini ortaya koyarken, bölgenin kültürel ve sosyal yapısını anlamamıza da katkı sağlamaktadır. Tozkoparan Höyüğü'nün kazı çalışmaları, Tunceli bölgesinin ve geniş Fırat Havzası'nın kültürel tarihine ışık tutan değerli veriler sağlamıştır.

5. KAYNAKLAR

- Adams, R. M. C.,** 1981 Heartland of cities,surveys of ancient settlement and land use on the Euphrates, Chicago.
- Aksoy, B.,** 1985. Tarihsel değişim sürecinde Tunceli, I, Ankara.
- Aygör, E.,** 2017. Konya Gevale Kalesi kazılarında bulunan ok uçlarının değerlendirilmesi, *MARSOP*, 11 (16): 7-24s.
- Baştürk, E.,** 2008. Habur çanak çömleğinin Siirt Türbe Höyük verileri ışığında değerlendirilmesi, *I. Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Batman, 15-17 Nisan, s. 153-170.
- Burney, C.,** 1958. Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze Age, *Anatolian Studies*, 8:157-209.
- Danık, E.,** 1993-2. Koç ve at şeklindeki Tunceli mezar taşları. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Danık, E.,** 2010. Işuwa'dan Tunceli'ye tarih ve kültür. Şükran Danık Yayınevi, Ankara.
- Danışmaz, H.,** 2019. Tunceli- Anbar Fortress and the Urartian Multi-Roomed Rock-Cut Tomb, *Anatolica* 45: 121-130.
- Danışmaz, H.,** 2020. Urartu Krallığı: Yönetim ve organizasyon, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Danışmaz, H.,** 2021. Orta Demir Çağ'ında Aşağı Murat Havzası. Tunceli (Dersim) tarihinden kesitler II. Ş. Yedek. İstanbul, Hiper yayın: 73-86.
- Dinçer, B., Yılmaz, Y., Karahan, G., Polat, M., Kelpetin, Z., Öncel, K., Özbudak, M.,** 2021. Tunceli ili Paleolitik Çağ araştırmaları, *Arkeoloji Dergisi*, 27:1-20s.
- Durma, F.,** 2019. Zerzevan Kalesi ok uçları, *Yüksek Lisans Tezi*, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- Erdoğan, S.,** 2015. Pahhuwa Krallığı, Lambert Academic Publishing.
- Huntington, E.,** 1901. Weitere berichte über forschungen in armenien und commagene, *zeitschrift für ethnologie*, 33: 173-209.
- Işık, Y., Ulaşoğlu, İ. H.,** 2012. Tunceli il yıllığı, Ankara.
- Kökten, K.,** 1971. Keban Baraj Gölü alanında taş devri araştırmaları, 1969. Keban Projesi 1969 Çalışmaları/Keban Project 1969 Activities: 13-16.

- Kökten, K.**, 1972. Keban Baraj Gölü alanında taş devri araştırmaları, 1970. Keban Projesi 1970 Çalışmaları/Keban Project 1970 Activities. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları: 1-6.
- Kökten, K.**, 1974. Keban Baraj Gölü alanında taş devri araştırmaları, 1971. Keban Projesi 1971 Çalışmaları/Keban Project 1971 Activities: 1-5.
- Kökten, K.**, 1976. Keban Baraj Gölü alanında taş devri araştırmaları, 1972. Keban Projesi 1972 Çalışmaları /Keban Project 1972 Activities. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları: 1-3.
- König, Friedrich W.**, 1955-57. Handbuch der chaldischen inschriften I-II, AfO Beiheft 8, Graz.
- Köroğlu, K.**, 1996. Urartu Krallığı döneminde Elâzığ (Alzi) ve çevresi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Köroğlu, K.**, 2022. Urartu Krallığı'nın Elâzığ ve çevresindeki yerleşim politikası, Ülker Arıçoğlu'na Armağan Müzeciliğe ve Kültüre Adanmış Bir Ömür Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Yazıları. H. Ozan. İstanbul, Kitapevi: 220-238.
- Lehmann-Haupt, C. F.**, 1910. Materialien zur älteren Geschichte Armeniens und Mesopotamiens, Armenien Einst und Jetzt I, Berlin.
- Marciak, M.**, 2012. The Historical Geography of Sophene, *Acta Ant. Hung.*, 52: 295-338.
- Nissen, H. J.**, 2004. Ana hatlarıyla Mezopotamya-Yakın Doğu arkeolojisi ve arkeolojisinin ilk dönemleri, İstanbul.
- Öğün, Baki**, 1978. Die Urartäischen Bestattungsbräuche, Studien zur Religion und Kultur Kleinasien II, Leiden.
- Özdoğan, M.**, 2011. Kalkolitik Çağ, köyden kente, *Arkeoatlas*, Özel Sayı 1, Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama, İstanbul.
- Pääbo, S.**, 1985. Preservation of DNA in Ancient Egyptian Mummies, *Journal of Archaeological Science*, 12(6), 411-417.
- Parlıtı, U., Öncel K., Parlıtı N.**, 2017. Doğu Anadolu Bölgesi'nde arkeolojik açıdan az bilinen bir yöre: Tunceli, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7, 2: 343-363.
- Schäfer, H.-P.**, 1977. Die Inschrift rusa 11 argistehinis in Mazgirt-Kaleköy, *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 18: 249-68.
- Sevin, V.**, 1998. Elâzığ yöresi Erken Demir Çağı ve Muşkiler sorunu. *Höyük*, 1: 51-64.

- Taylor, J. G.,** 1868. Journal of a tour in armenia, kurdistan and upper mesopotamia, with notes of researches in the deyrsim dagh in 1866, *JRGS*, 38: 343-344.
- Turhan, D.,** 2018. Karbon 14 tarihlendirme yöntemi, *TÜBİTAK MAM Yer ve Deniz Bilimleri Enstitüsü*.
- Wünsch, J., Müller, D. H.,** 1888. Die keil-inschrift von aschut-darga. denkschriften der kaiserlichen akademie der wissenschaften, phil.- hist. Cl., Bd. 36, Wien, 5 v.d.
- Yalçınkaya, İ.,** 1985. Araştırmaların ışığında Anadolu Alt Paleolitik'i ve sorunlarına genel bir bakış, *Antropoloji Dergisi*, 12: 395-435.
- Yıldırım, E.,** 2016. Antik yazarların eserlerinde Sophene Bölgesi ile ilgili anlatımlar, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(7): 51-73.
- Yılmaz, Y.,** 2021. Arkeotanatoloji ve Anadolu Arkeolojisi'nde uygulanması (tekli birincil gömütler). *Antropoloji*, 41:156-171.
- Yüksel, İ.,** 2018. Tarih öncesi dönemlerde Malatya. *Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.